

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra divadelních a filmových studií

Obor: Teorie a dějiny dramatických umění

**Analýza performativního vyjádření identity
v souvislosti s kulturním pozadím s příkladem
v Maroku**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vypracovala: Isabela Russitzki
Vedoucí práce: Mgr. Jitka Pavlišová, Ph.D.

2019

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně. Veškerou podkladovou literaturu a internetové zdroje, ze kterých jsem do předložené práce čerpala informace, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a citovány v textu podle normy ČSN ISO 690.

V Olomouci dne

Jméno a přímení studenta

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Jitce Pavlišové, Ph.D. za odborné vedení při vypracovávání bakalářské práce, trpělivost, cenné připomínky, dobré rady, ochotu a vstřícnost při konzultacích.

Abstrakt

Cílem této práce je zmapovat dosavadní přístupy v teatrologii ke zkoumání divadelních představení/tanečních představení/performance jiných kultur. Na základě teoretických modelů práce navrhne metodologii s přihledem k vědecko-empirické metodě. V souladu se snahou o objektivitu práce zdůrazní epistemické defekty, ke kterým dochází v případě komunikace či zkoumání jiné kultury. Předloženou metodologii následně aplikuje na modelový příklad.

Hlavní přínos práce spočívá ve specifikaci metodologických nedostatků. Dále práce navrhuje vědecko-empirický přístup při zkoumáních v rámci teatrologie. Zmíněné poznatky jsou interdisciplinární aplikací známých poznatků, které práce navrhuje jako hodné pozornosti i ze strany teatrologie, aby je zahrnula do svých analytických metodologií.

Abstract

The aim of this work is to map current approaches in teatrology in examination of other culture's performances. Based on theoretical models this work proposes a methodology with account to scientific method. In effort to reach objectivity this work takes into consideration epistemic biases, which are present during communication and research of other cultures. Proposed methodology will be used on example.

The main contribution of this work consists in specification of methodological deficiencies. This work also proposes scientific approach to be used in teatrology. Presented knowledge are based on interdisciplinary research. Those knowledge may be considered as part of analytical methods by teatrology.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Identita v kulturním pozadí zkoumána z hlediska kognitivismu a behaviorismu, s přihlédnutím k metodologii přidružených oborů aplikované lingvistiky.....	11
2.1. Jazykový relativismus – metodologie přidružených oborů aplikované lingvistiky 16	
2.2. Neurčitost překladu a její ontologické důsledky.....	19
3. Divadelní teorie a její metodologie přístupu k divadlu a performance jiných kultur ..	22
3.1. <i>Embodied cognition</i> – jak tělo zprostředkovává zkušenost	25
3.2. Transkulturní divadelní přístup jako epistemologicky adekvátní přístup.....	28
4. Analýza modelového díla – <i>Corbeaux/Vrány</i> – v rámci divadelních transkulturních teorií.....	32
4.1. Reflexe díla <i>Corbeaux/Vrány</i> v rámci festivalu 4+4 dny v českém prostředí	43
5. Závěr.....	47
Seznam použité literatury	50
Seznam použitých pramenů.....	55
Anotace.....	56
Annotation	56

1. Úvod

Vybrala jsem si téma, které navazuje na stále dominantnější trend v oblasti divadelní produkce. V současnosti se stále častěji setkávám s uměleckými díly, která jsou vytvořena umělci z odlišného kulturního zázemí. Především v divadle jde o rapidní nárůst dostupnosti zahraniční produkce pocházející z odlišných kontinentů. V důsledku přístupnosti produkcí z Blízkého východu, Asie či Afriky, vyvstává otázka po vhodném analytickém aparátu. I přes snahu o transkulturní přístup k dílům z odlišného kulturního zázemí, se setkávám s užíváním metodologií vycházejících ze západní filosofické tradice. Mým záměrem v této práci bude navrhnout metodologii, která bude ctít odlišnou kulturní tradici neaplikováním prizmat západní kultury při analýze. Kromě etického hlediska vzhledem k odlišným kulturám je zásadní návrh k zamyšlení pro teoretickou tradici západní. Automatickým aplikováním zažitých metod si zbytečně upíráme možnosti, jak nazírat a vnímat skutečnost z jiných perspektiv, což považuji za hlavní důvod k vypracování důsledné reflexe analytických možností. Transkulturní přístup se mi jeví jako vhodný, neboť mi umožňuje analyzovat, co vidím, z hlediska interakce dvou kultur. Zároveň se snaží nahlížet perspektivou kultur, které nemají západní teoretickou tradici, do té míry, do jaké je to možné.

Za modelové dílo jsem si vybrala performance *Corbeaux* současně nejznámější marocké umělkyně Bouchry Ouizguen. Dílo jsem zvolila na základě možnosti jej vidět v rámci festivalu 4+4 dny, načež předpokládám, že bylo v českém kontextu reflektováno, což je příhodné pro užití napsaných reflexí jako příkladů pro demonstraci ovlivnění kulturními prizmaty. Sama mám s dílem přímou diváckou zkušenost, kterou jsem si důkladně zapsala a následně s ní pracuji v této práci. Dílo považuji za performování marocké kultury¹, což je vhodný příklad pro demonstraci nutnosti zvolit vstřícný analytický postup opřený o, pokud možno, kulturně příliš nezátíženou metodologii.²

Je třeba si přiznat, že úplné odstoupení od západní filosofické tradice je problém. V práci budu zkoumat, nakolik je člověk ovlivněn kulturními rámci a jaké jsou možnosti jeho překonání. Teoretická tradice v západní kultuře je natolik rozvinutá, že se stala de facto nejvhodnějším nástrojem ke zkoumání a je užívána napříč kulturami. V ostatních kulturách

¹ Na základě shody v pozorovaných projevech a projevech popsanych při pozorování kulturní tradice léčivých rituálů.

² Což se domnívám je metodologie, která se neopírá o ontologické argumenty a terminologii, ale o empiricky ověřené argumenty, u kterých se lze bavit o generalizaci.

je teoretická tradice rozvinuta méně nebo vůbec, což činí problém pro oproštění se od teoretických modelů, které západní kultura poskytuje. Je ovšem možné vybrat model vstřícný, který se drží pozorovatelných dat a zbytečně neužívá metafyzických pojmů, které jsou v transkulturním zkoumání omezené na konceptualizace v rámci daného jazyka a kultury. Zároveň jako člověk vyrůstající v určitém kulturním prostředí jsem omezena vlastním jazykem, jeho konceptualizacemi a nepochybně západní teoretickou tradicí, která mě utváří od útlého dětství.

Výše zmíněnou vstřícnou metodu shledávám v empirické tradici. Východiskem mé metodologie budou koncepty, které jsou opřeny o empiricky ověřené argumenty, případně vycházejí z epistemologických zkoumání. Jako zásadní metodologické východisko celé práce jsem vybrala behaviorismus. V současnosti je sice upozaděn, nicméně pro jeho snahu zmapovat lidské chování v duchu přírodních věd jej považuji za východisko, které má z dostupných možností nejbližší k „objektivitě“.³ V práci budu proto vycházet pouze z pozorovatelného, nebudu užívat nepředstavitelné koncepty. Abych byla schopna vytyčit, které koncepty jsou a nejsou pozorovatelné, použiji lingvistické argumenty. Důraz na *pozorování*, nikoliv na *vnímání*, podpořím argumenty kognitivní neurovědy. Vnímání je podle behaviorismu vysoce subjektivní proces. V práci zmíním výzkumy, které se problematikou zabývají a upozorňují, že vnímání je ovlivněno kulturními schémata. Samozřejmě je možné předpokládat, že kulturními schémata je ovlivněn i proces pozorování, nicméně výsledky takového procesu jsou ověřitelné. Ve vnímání určité události se jednotlivci mohou ve výsledcích rozcházet, ačkoliv se shodnou na pozorovaném (co se stalo, kde se to stalo, jak to probíhalo). Pro přehledné vysvětlení behavioristického pohledu na jevy kolem použiji publikaci Williama Bauma *Understanding behaviorism*, která zahrnuje jednak vývoj směru v jeho počátcích, ale také jeho obnovení v rámci neobehaviorismu.

Pro práci je zásadní vliv kultury na vnímání. Kulturu přitom v práci chápu jako soubor konceptualizací, které jsou v rámci společenství předávány *jazykem*. Proto zmíním jazykový relativismus, který reflektuje problematiku vlivu jazyka na vnímání světa kolem a chápe jej jako nástroj kultury. Jazykovým relativismem navrhu možnost, že lidé z odlišných kulturních prostředí mají díky své jazykové výbavě tendenci konceptualizovat pozorované na základě zvyklostí svého jazyka, potažmo kultury. Pro představení jazykového relativismu

³ Snaha o objektivitu a exaktnost je současné době nepochybně měřítkem vážnosti. Pokud je hypotéza čistě teoretická, používá metafyzické pojmy a koncepty a není empiricky podložená či podložitelná, je prakticky považována za básnickou spekulaci.

jsem zvolila výzkumnou práci Lery Boroditsky *Does Language Shape Thought? Mandarin and English Speaker's Conceptions of Time* a Daniela Everetta *Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language*. Ostatní výzkumy jsou vedeny spíše na poli lingvistiky, což pro metodologii této práci považuji za zbytečné šířeji zmiňovat. Boroditsky a Everett se soustředí na výzkum jazyka jako kulturního prostředku vyjadřování, což je pro mou práci stěžejní. Pro případ, že by se naskytla možnost sdělit si kulturní významy prostřednictvím komunikace, zmíním argument týkající se mezi případné mezikulturní komunikace. Pro představu je vhodný myšlenkový experiment filozofa Willarda van Ormana Quina popsáný v jeho díle *Ontological Relativity and Other Essays*, který nastiňuje možná nedorozumění při komunikaci dvou lidí z odlišných kultur. Argument považuji za podstatný fakt pro zvážení metodologie, kterou zvolit při analýze odlišné kultury, ať už se jedná o její divadelní projev, či jakýkoliv jiný.

Lingvistické argumenty použiji jako argumenty pro rozhodnutí, že západní filosofická tradice zaštitěna starořečtinou a latinou, není platná za rámec západní kultury. Proto se v práci distancuji od fenomenologie, ze které vychází kognitivní teatrologie, která je v současnosti směrem snažícím se o exaktnost, čímž vyhovuje účelu práce. Lingvistickými argumenty ovšem nastíním nutnost oprostít je od fenomenologické terminologie a konceptualizace, pokud chci být exaktní za rámec západní kultury. Použiji tedy dostupný aparát kognitivní teatrologie a zároveň upozorním na její meze v mezikulturním zkoumání. Pro prezentaci metod kognitivní teatrologie použiji nejdostupnější ucelenou publikaci *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn* editovanou F. Elizabeth Hart a Bruceem McConachie. I přes lingvistickou kritiku použiji koncept *embodied cognition* kognitivní teatrologií užívaný, ovšem bez propojení s fenomenologickými koncepty Maurice Merleau-Pontyho. Místo fenomenologie koncept propojím s výzkumy kognitivní neurovědy a navrhnu stanovisko, které empiricky zpochybňuje substanciální dualismus, což je implicitně užívané metodologické hledisko v západní kultuře.

Přístup, kterým užitou metodologii aplikuji, bude pochopitelně transkulturní. Problematiku nastíním publikací Christine Regus *Interkulturelles Theater zu Beginn des 21. Jahrhunderts: Ästhetik – Politik – Postkolonialismus*. Publikaci jsem vybrala, protože autorka se zbytečně neuchyluje k metafyzickým konceptualizacím, ale spíše se snaží uvést mezikulturní zkoumání mimo jiné jako politický problém. V práci se autorka neuchyluje k postulování ontologických entit, což jiné publikace zabývající se transkulturním

divadlem obsahují.⁴ Jsou následně nečitelné a vzhledem k lingvistickým argumentům je jejich terminologie i nevhodná. Samotné zbytečné interpretace na základě západních konceptualizací poukáží na dvou příkladech recenzí, které byly napsány po uvedení díla *Corbeaux/Vrány*, v rámci festivalu 4+4 dny.

Samotnou práci člením podle logické návaznosti prezentované metodologie. Nejdříve ve druhé kapitole nastíním vymezení kultury z hlediska jazyka a uvedu lingvistické argumenty, které podporují možnost odlišnosti konceptualizací u jednotlivých jazyků, potažmo kultur. Uvedu lingvistickou relativitu a neurčitost překladu jako podklady pro hypotézu poznávacích nedostatků při mezikulturní komunikaci. Ve třetí kapitole poznávací nedostatky aplikuji na výběr metodologie. Uvedu zvolnou kognitivní teatrologii a na základě lingvistických argumentů nastíním nedostatky metodologie a její úpravu pro účely práce. Z konceptů kognitivní teatrologie se zaměřím na *embodied cognition*, které vysvětlím a uvedu do souvislosti s neuro-kognitivními empirickými výzkumy. Následně představím transkulturální přístup pro aplikování zvolené metodologie a uvedu také jeho nedostatky související s politickým kontextem. Čtvrtá kapitola již bude obsahovat samotnou analýzu vybraného díla *Corbeaux/Vrány*. V analýze usouvztažním zmíněné koncepty s důrazem na pozorovatelné jevy performance v duchu behaviorismu. Nebudu se zaměřovat na žádné nepozorovatelné koncepty, především se budu snažit oprostit od svého vnímání – např. atmosféry apod.

Práce je určena pro všechny se zájmem o divadlo, především potom pro ty, kteří si lámou hlavu nad produkcemi z kultur nám odlišným. V práci se snažím o interdisciplinární průzkum samotných možností analýzy takovýchto děl, a zároveň se pokusím najít metodologii, která by umožňovala všimnout si i jiných detailů v díle než těch, které nám nastavují naše dosavadní metodologie.

⁴ Například vtělená transformace

2. Identita v kulturním pozadí zkoumána z hlediska kognitivismu a behaviorismu, s přihlédnutím k metodologii přidružených oborů aplikované lingvistiky

Následující kapitola slouží jako teoretický úvod a podklad argumentace, kterou budu dále používat k analýze modelového díla, které je divadelním projevem z odlišného kulturního prostředí. Představím koncepty, které jsou stěžejní k pochopení této práce, neboť se budu snažit navrhnout revizi dosavadní metodologie teatrologie, kterou budu používat při analýze. Transkulturní přístup, který jsem zvolila jako přístup k analýze, má metodologii a terminologii vycházející ze západní filosofické tradice⁵, což nepovažuji za vhodné při aplikaci na divadelní projevy odlišných kultur. Abych mohla analýzu vybraného díla považovat za co nejvíce vstřícnou k odlišné kultuře, domnívám se, že je vhodné revidovat metodologii přístupy, které se jeví jako nejvíce objektivní – vědecky zkoumanými koncepty kognitivní vědy a lingvistiky. Dané empiricky podpořené koncepty, se pokusím vztáhnout, s patřičnou opatrností, za hranice západní kulturní tradice, při analýze modelového díla z odlišného kulturního kontextu.

Považuji za nezbytné zvolit přístup empirický, neboť se domnívám, že při zkoumání jiných kultur dochází k mnoha metodologickým chybám. Domnívám se, že v důsledku aplikování zavedených teoretických modelů západní kulturní tradice na kulturní tradice odlišné, dochází k nepřesným interpretacím projevů zkoumané kultury. Zavedené teoretické modely přitom vycházejí z historické tradice a často nejsou jednak logicky konzistentní, či jsou v rozporu s výsledky empirických výzkumů. Aplikace západních modelů za hranice západního kulturního prostředí je tudíž spekulativní, neboť nelze potvrdit jejich správnost. V této kapitole se proto zaměřím na vymezení kulturního prostředí, jestli ovlivňuje recepční rámce jedince a do jaké míry je možné komunikovat kulturní recepční rámce mezi lidmi s odlišnými kulturními predispozicemi. Na základě této teoretické kapitoly navrhu metodologii, která se bude snažit odhlédnout od etablovaného přístupu k analyzování divadelních projevů jiných kultur. Především se budu snažit nepoužívat metodologie vycházející z fenomenologické tradice, neboť koncepty, které užívá, nelze empiricky prokázat jako pravdivé (např. tělesnost,

⁵ např. fenomenologické pojetí světa či užívání pojmů pocházející z tradice antické filosofie – *být/bytí/bytnost*. Ovlivněna je filosofie také křesťanstvím či substanciálním dualismem – odlišováním těla a duše/mysli. Například arabština přímo sloveso *býť* nemá. Asijské státy neuvžívají substanciální dualismus jako schéma ke vnímání světa kolem. Další příklady dále v kapitole.

atmosféra apod.), neboť je považuji za jazykovou hru západního společenství. Transkulturní přístup budu prokládat empiricky podloženými koncepty⁶, abych mohla nastavit vstřícnou terminologii, která nebude vycházet z empiricky neprokazatelné filosofické tradice.⁷ Na základě empiricky podložených konceptů, se budu snažit postavit zmíněný vědecktější podklad transkulturního přístupu, který by měl být „objektivnější“ a tedy eticky vhodnější k aplikaci za rámec západní kultury.

Současný diskurz zkoumání kultur je rozvětvený do množství oborů⁸, přičemž výsledky daných disciplín se vzájemně ovlivňují. Hlavní proud současného bádání vedený výzkumy v oblasti kognitivní vědy ukazuje mezery v tradičním přístupu ke kultuře, který byl etablován ve 20. století především sociology, respektive kulturními sociology (Georg Simmel, Pierre Bourdieu) a kulturními antropology (Ruth Benedict, Émile Durkheim). Kognitivní vědec Paul DiMaggio ve své studii zabývající se provázaností kultury a kognitivních funkcí člověka⁹, píše o nutnosti přepracování metodologie zmíněných oborů¹⁰. V rámci svých socio-kulturních teorií odborníci vynášejí předpoklady o kognici členů společenství, které je třeba potvrdit, popřípadě redefinovat, což může ovlivnit základní východiska daných disciplín.¹¹ Kromě předpokladů klasických disciplín, které potenciálně nevhodně ovlivňují metodologii zkoumání, je také zásadní hledisko daných disciplín ke studiu kultury.

V rámci diskurzu panuje neshoda v postupu zkoumání, například kulturní antropologie popisuje kulturu z hlediska jednotlivce, kdežto sociologický přístup je soustředěn na skupinu. DiMaggio zdůrazňuje psychologické výzkumy kognice posledních let, které naznačují, že vnímání kultury jakožto skupinového jevu je

⁶ Jak jsou v současnosti konsenzem odborníků uznávány za platné – samozřejmě je možné, že dojde k jejich revizi.

⁷ Zde mi jde o užívání metafyzických pojmů/entit při analýze – jejich existence je neprokazatelná, jejich chápání napříč kulturami může být tedy odlišné a zároveň vzhledem k filosofii jazyka, jde pravděpodobně o jazykové hry.

⁸ Disciplíny zohledněné v této práci: kulturní sociologie, lingvistická antropologie, sociolingvistika, kulturní antropologie, kognitivní věda, behaviorismus, filozofie jazyka.

⁹ DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z:

<https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf>.

¹⁰ Práce se soustředí především na kulturní sociologii, nicméně pochopení kognitivních aspektů sociálních interakcí je stěžejní pro veškeré disciplíny zabývající se společností, tedy i pro antropologii, lingvistiku, psychologii.

¹¹¹¹ Například řeší, zdali je kultura opravdu naučena socializací (což nenaznačují některé výzkumy paměti, či zdali kultura není jen schématem organizujícím neorganizovanou změť různých nesouvisejících neoznačených myšlenek, přičemž určitá schémata jsou v dané situaci přístupnější k organizaci než jiná. Jedná se o v současnosti uznávaný model – tzv. *connectionist model*.

DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z:

<https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf>. Str. 267 a 269.

vhodnější, neboť výsledky ukazují v lidském fungování patrné nad-individuální aspekty kognitivního vnímání – *social cognition*¹² – se zásadním vlivem na chování jednotlivce.¹³ Hledisko kognitivní vědy je taktéž primárně individualistické. Základním východiskem jsou mentální stavy a jejich vzájemné propojení v systém lidské mysli. Ke studiu kultury nicméně výsledky výzkumů naznačují nutnost nadindividuálního přístupu zkoumání, což je pro samotnou kognitivní vědu metodologický problém.

Aktuálně etablovaný model kognitivní vědy tvrdí, že kultura je uložena v paměti člověka jako neuspořádaný nahodilý sběr informací, které jsou vyhodnocovány schémata (tzv. *connectionist model*). Schémata fungují jako vyhodnocující prostředek – *automatic cognition*¹⁴ – a zároveň jako reprezentace vybraných informací. Oddělenou kapitolou jsou self-schéma, reprezentace já ve společnosti, což zaručuje stabilitu jedincova chování a sociální odpovědi na dané chování.¹⁵ Výzkumy potvrzují, že informace zapadající do schémat si lze přesněji vybavit z paměti, či je snadněji rozpoznat.¹⁶ Výzkum A. H. Gutchesse z roku 2009 v podoblasti *cognitive neuroscience*, přímo potvrzuje předpoklad, že kulturní schémata ovlivňují percepci jednotlivce. Podle výzkumu jsou informace přístupné v naší paměti již ovlivněny selektivním vnímáním, schémata tedy nepřístupují pouze k vyhodnocování. Kultura určuje, jakým prvkům v prostředí budeme věnovat pozornost.¹⁷

Kromě *automatic cognition* je podle kognitivní psychologie člověk schopen také *deliberative cognition*¹⁸. Někteří kognitivní vědci předpokládají, že za daných okolností

¹² V práci užívám nepřeložené anglické pojmy v případě, že český ekvivalent je nešťastně, krkolomně přeložený. Pokud je český ekvivalent srozumitelný, použiji český ekvivalent. V případě některých pojmů, například *contemporary dance*, je i v českém prostředí užíván anglický termín.

¹³ DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf>, str. 263-266.

¹⁴ *Automatic cognition* je proces, kdy naučená schémata automaticky vyhodnocují vnímanou skutečnost – například určují na co v dané situaci budu soustředit pozornost, a jak daný vjem vyhodnotím – v užším slova smyslu jsou to konvence.

Tamtéž str. 269.

¹⁵ DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf>, str. 269.

¹⁶ Tamtéž str. 276.

¹⁷ GUTCHESS, A.H., INDECK, A. *Cultural Influences on Memory* [online]. Progress in Brain Research vol.178, 2009 [cit. 7.11.2018]. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.613.3890&rep=rep1&type=pdf>

¹⁸ *Deliberative cognition* je teoretický proces, který předpokládá, že člověk je schopen reflektovat a pozměnit své chování či uvažování nezávisle na naučených schématech při adekvátní motivaci.

DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf> str. 271.

je člověk schopen převážit své naučené chování, což DiMaggio ve své studii dokládá výzkumy chování jedinců a skupin při vyhodnocování nových či nesouvislých stimulů. Důsledkem je přetvoření starého schématu, aby bylo vyhovující novým podmínkám.¹⁹ DiMaggiem uvedené výzkumy a argumenty se ovšem týkají změn a modifikací schémat v rámci jedné společnosti, jedné kultury (uvolnění rasistických názorů, překonání haló efektu). O možnosti přetvoření či spíše modifikace kulturních schémat při kontaktu *dvou odlišných kultur*, budu polemizovat níže na základě předložených lingvistických argumentů.

Výše představený model užívaný kognitivními vědci se ovšem spíše než na analýzu chování, soustředí na pochopení mentálních stavů člověka. Jelikož teoretické modely, které vznikají z této snahy, lze často těžko empiricky verifikovat, a tedy dle konvence je nelze užívat s normativní platností, zaměřím se na metodologii behaviorismu. Behaviorismus je směr, který v je v současnosti spíše upozaděn. Jeho základním snažením je dosáhnout vědecktějšího základu pro zkoumání lidské psychiky.²⁰ Při zrodu směru v 50. letech behaviorismus jakékoliv mentální stavy považoval za nemožné zkoumání, především kvůli spoléhání se na introspektivní reflexi daného zkoumaného jedince, kterou považoval za nespolehlivou.²¹ Jediné, co považoval za kvantifikovatelné bylo lidské chování.²²

Pojetí lidské psychiky behaviorismem je v rozporu se substantiálním dualismem²³, který je stále přítomný v mnoha teoretických modelech západní kultury (např. ve fenomenologii, ze které vychází mnoho teatrologických analytických postupů, proto je jejich užití při analýze diskutabilní. Mimo západní kulturu je substantiální

¹⁹ DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z:

<https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf> str. 271.

To nemusí nutně značit svobodnou vůli, nýbrž jakousi reidentifikaci – ve výzkumech nebylo prokázáno úplné odloučení od předchozího schématu.

²⁰ GRAHAM, G. Behaviorism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 1995, 2015 edition [cit. 2018-11-08]. Dostupné z:

<https://plato.stanford.edu/entries/behaviorism/#7>

²¹ BAUM, William. *Understanding Behaviorism*. 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishing, 2005 [cit. 5.11.2018]. ISBN 1-4051-1261-1. str. 7 a 10.

V současném filosofickém diskurzu existuje několik diskuzí o tzv. *epistemických defektech* – například právě v oblasti paměti byly zjištěny tzv. *memory errors* – důsledek je zejména nejasnost introspektivního zkoumání (falešná vzpomínka z dětství, stereotypní uvažování, recepční rámce).

²² Tamtéž str. 11

²³ Reziduum karteziánského dualismu Reného Descarta (*res cogitans/res extenza*) –již současnice Reného Descarta Alžběta Falcká vnesla závažné námitky proti konzistenci systému karteziánského dualismu. I přes přetrválo přesvědčení, že mentální stavy jsou v substanci mysli odděleny od substance těla

GRAHAM, G. Behaviorism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 1995, 2015 edition [cit. 2018-11-08]. Dostupné z:

<https://plato.stanford.edu/entries/behaviorism/#7>

dualismus a potažmo i fenomenologie neužívané schéma, jde o ontologický závazek vztahující se k západní kultuře zakořeněný a konceptualizovaný příslušnými užívanými jazyky²⁴). V současnosti ovšem technologické možnosti umožňují zkoumání jistých mentálních procesů, avšak komplexní model lidské mysli je stále v nedohlednu. Je tedy možné pracovat s dílčími výzkumy, které jsou prováděny v rámci neurovědeckých zkoumání.

Behaviorismus popisuje schémata jako naučené chování skupiny. Schéma je vštípená reakce na daný stimul, která se osvědčuje v daném prostředí. S každým opakováním se reakce upevňuje, a zároveň s každým souhlasem okolní společnosti vzhledem k reakci je reakce konzervována.²⁵ Zásadním prvkem souhlasu okolí k reakcím jednotlivce je *verbální chování*, tedy jazykové chování. Prostředníkem je *verbální komunita*, která sdílí zvyky verbálního chování a vzájemně si poskytuje souhlas díky jazykovému porozumění.

Dítě, které se učí jazyk a výhodné/vhodné reakce na dané prostředí/stimuly, získává většinu informací (prostřednictvím souhlasu či nesouhlasu okolí) prostřednictvím nonverbálního a verbálního chování. Dítě se podle behaviorismu učí verbálnímu chování ostenzivně bez předchozích předpokladů a spolu s jazykem vstřebává příslušné reakce. Dítě musí pochopit, jak se chová člověk, který vyvolá verbální reakci „smutný“, aby slovo (auditivní stimul) mohlo správně přiměřovat k danému chování, případně aby patřičně reagovalo (změnilo své chování) v závislosti na daném auditivním stimulu – slově.²⁶ Důkladný teoretický podklad behavioristického pohledu na učení jazyka a pojetí jazyka, později nazývaný jako holistický behaviorismus²⁷, vypracoval Willard Van Orman Quine.

Quine se domnívá, že slova se učí buď jako jednoslovná věta ostenzivní definicí (ukáži na pomeranč a řeknu: „pomeranč“), nebo jako součást větší věty. Daná slova ovšem mají svůj význam pouze pokud jsou použita v návaznosti na určitý stimul (zde je patrná návaznost na behaviorismus).²⁸ Daný stimul jazykem konceptualizujeme a ukládáme jako vzpomínku, přičemž sémantické vymezení stimulu je od jazyka

²⁴ Viz. dále

²⁵ BAUM, William. *Understanding Behaviorism*. 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishing, 2005 [cit. 5.11.2018]. ISBN 1-4051-1261-1. str. 71 a 260.

²⁶ Tamtéž str. 130-132.

²⁷ GRAHAM, G. Behaviorism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 1995, 2015 edition [cit. 2018-11-08]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/behaviorism/#7>

²⁸ QUINE, W. V. *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts.: MIT Press, 1960. [cit. 8.11.2018] ISBN 0-262-67001-1. str. 12.

neoddělitelné.²⁹ Pro účely analýzy v této práci, jde o zásadní argument. Postavení jazyka v kultuře je důležitým metodologickým hlediskem. Jak bylo argumentováno výše, jazyk je prostředek socializace jedince a zároveň prostředek konceptualizace vnějšího světa. Ovlivnění kognice jazykem bude argumentováno dále v rámci podkapitoly o lingvistickém relativismu.

Jak jazyk (a jeho sémantická vymezení v rámci kultury) určuje naše vnímání světa, ilustruje Quine na příkladu s barvoslepostí: dva muži, jeden vidoucí, druhý barvoslepý vyrůstají v jednom jazykovém kontextu. Společnost je oba učí konvencím barev – povzbuzuje, jakmile správně přiřadí daný senzorký vjem ke slovu na základě tradicí předávané společenské dohody (jablko – červená) a trestá, pokud se spletou (jablko – modrá). Zatímco muž s běžnou citlivostí se učí konvenci na základě přiřazování k danému fotochemickému jevu, barvoslepý muž se konvenci učí mnohem složitěji. Ke slovu „červená“ se musí naučit přiřadit jiné komplementární vlastnosti (tvar, saturace apod.). Musí vědět, že jablko se označuje jako červené, stejně jako humr po uvaření, musí pod škatulku „červená“ přidat oheň či květy určitého tvaru, vyloučit trávu atd. Quine následně vyvozuje, že jednotliví lidé, ačkoliv jsou odlišní, jsou formováni do konformity.³⁰ Předpoklad, že jazyk formuje možnosti jedince, jak uvažovat a vnímat okolí, již rozšířeně spadá do problému jazykové relativity.

2.1. Jazykový relativismus – metodologie přidružených oborů aplikované lingvistiky

Jazykový relativismus vychází z předpokladu, že jazyk, jeho struktura a slovník, může ovlivňovat způsob, jakým jeho mluvčí vnímá a chápe svět. Na základě zmíněného předpokladu je formulována hypotéza, že dva lidé mluvící odlišnými jazyky vnímají jeden jev různými způsoby. Jemnější varianta hypotézy předpokládá, že by odlišnost mohla být překonatelná. Jelikož jsou přirozené jazyky považovány za flexibilní, uvažuje určité významy a koncepty přístupnější v jednom jazyce více než v druhém (zde

²⁹ QUINE, W. V. *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts.: MIT Press, 1960. [cit. 8.11.2018] ISBN 0-262-67001-1. str. 3.

dále zásadní argument při překladu konceptualizací potažmo kultury v rámci dvou různých jazyků.

³⁰ Tamtéž str. 7.

záleží na kulturním kontextu), ovšem nepovažuje za nepřístupné v závislosti na ovládnutí daného jazyka.³¹

Jazykový relativismus se staví proti existenci jazykových univerzálií, které předpokládá teorie generativní gramatiky Noama Chomského. Jazykové univerzálie mají být společné všem jazykům a prokázání jejich existence by bylo považováno za argument ve prospěch verifikace Chomského generativní gramatiky.³² Nicméně výzkumy v oblasti lingvistické antropologie upozorňují na diverzitu jazyků a zdůrazňují nepravděpodobnost existence univerzální gramatiky³³, či jiných jazykových univerzálií.³⁴ Znáмым výzkumem, který prokázal ovlivnění vnímání jazykem, je experiment s mluvčími ruského jazyka, kteří umí rychleji rozlišit rozdíly mezi světlejšími a tmavšími odstíny modré barvy, jelikož ruština má pro světlejší a tmavší odstíny modré dvě samostatná slova³⁵. Dalším příkladem je antropologický výzkum jazyka Pirahã Daniela Everetta, který nesplňuje podmínku rekurzivní struktury jazyka³⁶. Dále

³¹ SWOYER, Chris. The Linguistic Relativity Hypothesis. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 2003 [cit. 2018-11-08]. Dostupné z:

<https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/spr2015/entries/relativism/supplement2.html>

³² EVANS, Nicholas; LEVINSON, C. Stephen. *The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science* [online]. Behavioral and Brain Sciences, vol.32 2009 – str. 429-492, [cit. 12.11.18], dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/25D362A6566FCA4F51054D1C41104654/S0140525X0999094Xa.pdf/div-class-title-the-myth-of-language-universals-language-diversity-and-its-importance-for-cognitive-science-div.pdf>

³³ CHOMSKY, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax* [online]. Massachusetts: MIT Press, 1965 [cit. 2018-11-12]. Dostupné z: <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Chomsky-Aspects-excerpt.pdf>, str. 25-28. Univerzální gramatika je vrozená predispozice k naučení se jazyka. Dítě je umístěno do komunity, které ovládá určitý jazyk. Na základě jemu apriorně přístupných jazykových univerzálií, v rámci univerzální gramatiky, musí rozpoznat o jaký jazyk z možných lidských jazyků se jedná.

Chomsky se vymezuje proti lingvistickému behaviorismu. Kdyby lidé byli pouze naučení reagovat na stimuly bez vlastních jazykových intencí, byli by podle něj srovnatelní se zvířaty. Verbální chování je tedy podle Chomského kreativní proces reagování, svobodný od vnějších stimulů.

CHOMSKY, Noam. *Language and mind*. 3rd ed. New York: Cambridge University Press, 2006. ISBN 978-0521674935. [cit. 12.11.18], str. 88.

³⁴ EVANS, Nicholas; LEVINSON, C. Stephen. *The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science* [online]. Behavioral and Brain Sciences, vol.32 2009 – str. 429-492, [cit. 12.11.18], dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/25D362A6566FCA4F51054D1C41104654/S0140525X0999094Xa.pdf/div-class-title-the-myth-of-language-universals-language-diversity-and-its-importance-for-cognitive-science-div.pdf>

³⁵ WINAWER, Jonathan, Nathan WITTHOFT, Michael C. FRANK, Lisa WU, Lera BORODITSKY a Alex R. WADE. *Russian Blues Reveal Effects of Language on Color Discrimination* [online]. In: Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA. 2007, 8.5.2007. [cit. 12.11.18]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.0701644104>

³⁶ EVERETT, Daniel, L. *Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language* [online]. Current Anthropology. 2005, 46(4), 1-69. [cit. 12.11.18]. Dostupné z: http://www.dcs.qmul.ac.uk/imc/ds/twiki/pub/Main/CoordinationReadingGroup/Everett_on_culture_and_grammar.pdf

výzkum vlivu jazyka na vnímání času Lery Boroditsky³⁷ či známý výzkum Dana Isaaca Slobina s dětmi různých kultur (mluvících příslušnými jazyky), který spočíval ve zkoumání propojování nakreslené události ve verbální narativ. Bylo zjištěno, že určitá nakreslená situace, je daným mluvčím prezentována rétorickým stylem, který je zakódován v jazyce, případně mluvčí vytváří narativ na základě svých kulturních konvencí.³⁸

Všechny experimenty byly několikrát opakovány³⁹ a jsou považovány za argumenty ve prospěch jazykové relativity. Mohu tedy pracovat s tezí, že konceptualizace (sémantická vymezení) dané kultury jsou jedinci vštěpovány jazykovými kódy. Jazyk tedy ovlivňuje naše vnímání a myšlení – ovlivňuje, do jaké míry jsme schopni vnímat a rozlišit, co náš jazyk nekonceptualizuje. Studie, která shrnuje nedostatky konceptu jazykových univerzálií, ve prospěch jazykové relativity, z hlediska gramatiky, je studie Nicholase Evanse a Stephena C. Levinsona – *The Myth of Language Universals* z roku 2009, kde jsou uvedeny návrhy na jazykové univerzálie z posledních let a argumenty proti nim.⁴⁰

V rámci analýzy budu pracovat s předpokladem, že moje vnímání je ovlivněno jazykovými konceptualizacemi mého mateřského jazyka. Zároveň považuji za podstatné zmínit nedostatek při snaze pochopit konceptualizace jiného jazyka, potažmo jiné kultury (která je kódována příslušným jazykem).

³⁷ BORODITSKY, Lera. *Does Language Shape Thought? Mandarin and English Speaker's Conceptions of Time* [online]. Cognitive Psychology. 2001, **43**, 1-22. [cit. 12.11.18]. Dostupné z:

http://logic.amu.edu.pl/images/7/7e/Socjo_Boroditsky.pdf

V práci nebudu přechylovat cizojazyčná ženská příjmení

³⁸ SLOBIN, I. Dan. *Relating Narrative Events in Translation* [online]. In: RAVID D., Shylrdkrot H. B. *Perspectives on Language and Language Development: Essays in Honor of Ruth A. Berman*. Dordrecht: Kluwer, 2004. [cit. 12.11.18]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/profile/Ruth_Berman/publication/238070072_NOT_FOR_PUBLIC_CIRCULATION_OR_MENTION_BEFORE_PUBLICATION_Relating_Narrative_Events_in_Translation1/links/5627bbdd08ae22b1702d946a.pdf

³⁹ Některé výsledky se přitom neshodují. Například ke studii od Boroditsky byla provedena revizní studie, která navrhuje její zpochybnění – to je nicméně složitý problém, především se to týká komplikovanosti studií, které jsou prováděny – zcela přesně je zopakovat je velmi náročné, a tak protichůdné výsledky revizních studií nemusejí být relevantním vyvrácením.

TSE, Chi-Shing a ALTARRIBA, Jeanette. *Evidence Against Language Relativity in Chinese and English* [online]. Journal of Cognition and Culture. 2008, **8**, str. 335-357. [cit. 12.11.18]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Jeanette_Altarriba/publication/233613663_Evidence_Against_Linguistic_Relativity_in_Chinese_and_English_A_Case_Study_of_Spatial_and_Temporal_Metaphors/links/578a96c408ae7a588eebc8fd.pdf

⁴⁰ V současnosti je diskutováno, zdali je ve všech jazycích možno pozorovat strukturu podmět – přísudek. Pokud by byla existence struktury podmětu a přísudku prokázána ve všech existujících přírodních jazycích, byl by to argument ve prospěch Chomského univerzální gramatiky.

Nedostatkem se zabývá již zmíněný Willard Van Orman Quine, který problematiku mezikulturní/mezijazykové komunikace shrnuje v rámci teoretického modelu *neurčitosti překladu*.

2.2. Neurčitost překladu a její ontologické důsledky

Pravděpodobně nejznámější příklad k demonstrování neurčitosti překladu je Quinův myšlenkový experiment *gavagai*.

Je objeven dosud neznámý kmen. Vědec, který je vyslán, aby zmapoval kulturu je odkázán na pozorování a vyvozování z pozorovaného. Skrze pozorovanou vesnici běží králík, domorodec na něj ukáže a řekne „*gavagai*“, což vědec zapíše a k tomu přidá označení „hle, králík“ jako předběžný překlad. Samozřejmě je třeba ověřit, zdali není správný ekvivalent spíše „bílý“ či „zvíře“ apod., což bude následně ověřovat s důkladnější znalostí jazyka doptáváním.⁴¹ Nicméně je problém, zdali je správný překlad opravdu „hle, králík“, ale ne třeba „hle, zde se manifestuje králíkování“, „hle bytí králíkem“ nebo „hle králíčí části v celku“.⁴² V takovém případě lze těžko objasnit překlad doptáváním. Představme si situaci, kdy určitá fráze může být přeložena do mateřského jazyka dvěma způsoby. Přitom oba možné způsoby přeložení souhlasí s pozorovatelným chováním mluvčích překládaného jazyka i mluvčích výchozího jazyka – nebude možné si vysvětlit rozdíl (nebude pozorovatelný), tedy nebudeme schopni určit, který ze dvou možných překladů je správný.⁴³ Reference daného slova k objektu reference je roztříštěná. Samotná roztříštěnost překladu je ovšem důsledkem nevymezenosti reference v rámci jazyka, který je východiskem.⁴⁴

Jedná se o důsledek *ontologických závazků*, které daný přirozený jazyk dodržuje. V rámci používaného jazyka jako uživatele postulujeme teoretické a fyzické entity, jimž tak přiznáváme existenci jakožto jsoucna. Na základě

⁴¹ QUINE, W. V. *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1960. ISBN 0-262-67001-1. [cit. 12.11.18], str. 25-26.

⁴² QUINE, W. V. *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press, 1969. ISBN 0-231-03307-9. [cit. 12.11.18], str. 3.

⁴³ Tamtéž, str. 29.

Quine, jak bylo dříve zmíněno vychází z behaviorismu. Behaviorální pohled na význam říká, že jej poznáváme pozorováním chování – nicméně zdroj významu je podle Quina, který v tomto navazuje na Deweyho, *mentální muzeum* – což mi nejsme schopni pozorovat, a tedy ani popsat.

⁴⁴ Tamtéž str. 35.

závazku k existenci přisuzujeme jsoucnům i jejich vlastnosti.⁴⁵ Z toho vyplývá existence více ontologií, přičemž přechod mezi nimi – překlad – je nejednoznačný a tedy relativní.⁴⁶

Quinova teze neurčitosti překladu je v současné době obecně přijímána. Otázkou je, zdali si opravdu můžeme zvolit ontologický závazek. Ve smyslu přirozeného jazyka, zdali si lze zvolit, jak vnímat, nezávisle na mateřském jazyce.⁴⁷ Samotná ontologická relativita se netýká pouze inter jazykových komunikací či interkulturních komunikací, ale běžně je pozorovatelná v rámci jednoho společenství, v rámci jednoho přirozeného jazyka (např. mezi jazyky jednotlivých teorií existujících v daném přirozeném jazyce – fyzika x teorie umění, do důsledku vzato se odehrává v běžné mezilidské komunikaci).

Vzhledem k výše popsaným argumentům budu dále v práci pracovat s předpokladem, že za určitou hranicí, je komunikace mezi dvěma jazyky/modely nejednoznačná. Jedná se o závažný argument v neprospěch snahy vysvětlit, o čem je daný zkoumaný divadelní projev performovaný odlišnou kulturou. Považuji za podstatné počítat s možností, že ve skutečnosti bude analýza prezentována níže, spíše vypovídat o stavu mé kultury než o stavu kultury zkoumané.

Za zásadní považuji demonstraci nemožnosti efektivně se doptat na významy, se kterými daný jedinec v rámci své kultury pracuje, zvláště při komunikaci abstraktních ontologických významů. Proto se v analýze budu soustředit na pozorovatelné chování, které mohu dále podrobit zkoumání, spíše, než abych se snažila vysvětlit, co znamená daný divadelní projev. Ideálně bych měla mít

⁴⁵ MARVAN, Tomáš. Konstanty Quinovy filozofie. MARVAN, Tomáš a Lumila DOSTÁLOVÁ. W.v.O. *Quine: Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006, s. 4-30. ISBN 80-7043-510-0. [cit. 12.11.18], str. 14-18.

⁴⁶ QUINE, W. v. O. Věci a jejich role v teoriích. Tomáš a Lumila DOSTÁLOVÁ. W.v.O. *Quine: Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006, s. 4-30. ISBN 80-7043-510-0. [cit. 12.11.18], str. 79-80.

Je třeba dodat, že Quine nezastává relativistické stanovisko neuchopitelnosti významu, nicméně jeho přesné exaktní nevymežitelnosti. Zároveň upozorňuje, že ačkoliv rozdíl v ontologiích je rozdíl v jazycích, neznamená to, že by to, co je, záviselo na slovech.

QUINE, Willard Van Orman. O tom, co je. DOSTÁLOVÁ, Lenka a Tomáš MARVAN. *Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006, s. 32-54. ISBN 80-7043-510-0. [cit. 12.11.18], str. 51

⁴⁷ Quine myslí volbu ontologického závazku jako přijetí teorie – například přijetí systému fyziky jako výhodného pojmového schématu pro zpracovávání naší zkušenosti
Tamtéž str. 51

k dispozici metodologický aparát navržený samotnou zkoumanou kulturou, potom je ovšem na místě otázka, zdali by bylo možné jej efektivně přeložit.

Jelikož musím vycházet z teoretické tradice mé kultury, považuji za vhodné zvolit aparát, který se snaží o objektivitu a neužívá nedoložitelné pojmy a teze v rámci svého teoretického aparátu. Jeví se mi vhodné generalizovat na základě empiricky podložených modelů, nikoliv na základě etablované teoretické tradice vycházející z kulturních modelů, které se domnívám není etické aplikovat na divadelní projevy odlišné kultury. Na základě mého přesvědčení se pokusím v rámci teatrologických teorií vymezit oblast, která je použitelná, neboť vychází z empirických dat. I přes snahu o objektivitu se domnívám, že předložená analýza bude stále omezena ontologickými závazky mého jazyka, potažmo kultury.⁴⁸

Vzhledem k výše prezentovaným argumentům budu k identitě přistupovat z hlediska pozorovatelného chování, tedy optikou behaviorismu. V této kapitole jsem se snažila argumentovat návaznost chování a vnímání jedince na kulturní pozadí. Ačkoliv identita je vysoce subjektivní jev, předpokládám, že jednotlivec těžko komunikuje subjektivní fenomenologii svému okolí mimo rámce, které společnost nastavuje jazykem, který slouží jako aparát chápání a vnímání v rámci interakce s okolím.

⁴⁸ Příkladem je užívání fenomenologické tradice v rámci teoretického modelu. Aristotelovský slovník, který je v rámci fenomenologie užíván můžeme těžko podložit pozorovatelnými jevy. Jakékoliv ontologické pojmosloví považuji při snaze o objektivitu za těžkopádné.

3. Divadelní teorie a její metodologie přístupu k divadlu a performance jiných kultur

V historii teatrologických přístupů k performance figuruje nejvýrazněji publikace Eriky Fischer-Lichte *Estetika performativity*.⁴⁹ Teoretický podklad vychází ze sémiotiky⁵⁰ a fenomenologie, lze říci z evropské kulturní tradice. Dalšími badateli v oblasti performance jsou americký teatrolog Richard Schechner či francouzský teatrolog Patrice Pavis. Pro účely této práce nepovažuji za důležité zabývat se podrobně historií vývoje teoretických přístupů k fenoménům zahrnutých pod pojmem performance, důležité je nicméně připomenout z jakých disciplín vychází zmíněný základ starších teoretických přístupů k performance⁵¹ a jak jsou propojeny se současným vývojem diskurzu teatrologického bádání.

Nejvýraznější publikace *Estetika performativity* od německé teatroložky Eriky Fischer-Lichte zřetelně vychází z fenomenologického terminologického aparátu. Příkladem jsou v publikaci nastolené koncepty jako *mediálnost*, *prézentnost*, či *materiálnost*.⁵² Publikace postuluje zmíněné ontologické fenomény nápadně analogicky k pojmu *bytnost*, vycházející z fenomenologické filosofické tradice, potažmo již z aristotelské tradice. V mnoha ohledech přelomová publikace, která se především soustředí na vztah aktérů a diváků v rámci „sdílených energií“ *autopoietické zpětnovazební smyčky*⁵³, ovšem nemá, jak své teze empiricky ověřit⁵⁴. V případě zmíněných ontologických kategorií je empirická verifikace, domnívám se, nemožná. Přesto v současnosti dominantní vědecký směr – kognitivní věda – do jisté míry z fenomenologie čerpá⁵⁵ a k etablování svých teoretických modelů se snaží podkládat své teze empirickými výzkumy. V rámci analýzy se od fenomenologického slovníku odkloním, neboť mi nepřipadá vhodné aplikovat koncepty fenomenologie za hranice západní kulturní tradice.

⁴⁹ FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Mníšek pod Brdy: Na konáři, 2011. Teorie (Na konáři). ISBN 978-80-904487-2-8. [cit.2019-03-07]

⁵⁰ Ačkoliv se koncept od sémiotiky odklání.

⁵¹ Právě často užívaný model Eriky Fischer-Lichte, či Pavisův model.

⁵² FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Mníšek pod Brdy: Na konáři, 2011. Teorie (Na konáři). ISBN 978-80-904487-2-8. [cit.2019-03-07]

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Domnívám se, že zatím neexistuje kvantifikační metoda pro dokázání existence *prézentnosti*. Jde spíše o jazykovou hru, ontologický závazek v rámci tradice vycházející již z Aristotelových pojmů.

⁵⁵ Především v počátcích – vzhledem k soustředění se na mentální stavy je inklinace pochopitelná – jde o podstatu fenomenologického snažení – metodologie ke zkoumání reálného světa mimo metodologii přírodních věd.

Současná teatrologická bádání se soustředí především na propojení kognitivní vědy s divadelní teorií.⁵⁶ Jde o pochopitelný vývoj, neboť v současné době je dán zvýšený zřetel na exaktnost a empirický podklad všech existujících i nově vznikajících směrů a věd. Kromě rozšíření definic jednotlivých pojmů teatrologie⁵⁷, nabízí kognitivní věda⁵⁸ aplikovatelné výsledky empirických výzkumů lidského fungování, čímž se stává vhodnou pro interdisciplinární využití v rámci humanitních věd. Samozřejmě i kognitivní věda má různé směry a nelze říci, že všechny směry kognitivní vědy si zakládají na empirickém podkladu, a můžeme je tedy považovat za relevantní.

Kognitivní teatrologie pracuje především s konceptem metafory, vycházejícím z pojetí George Lakoffa a dále přepracovaným Markem Turnerem a Gillessem Fauconnierem na fenomén *conceptual blending*.⁵⁹ Zmíněný fenomén se snaží popsat operaci, při které dochází ke vzniku nových významů na bázi spojení v rámci příslušných mentálních postupů – např. při vymýšlení vtipu, i při triviálnějších činnostech jako je nakupování.⁶⁰

Zásadní publikací v oblasti kognitivní teatrologie je *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn* editovanou F. Elizabeth Hart a Brucem McConachie. Publikace navrhuje vědecktější přístup v divadelní teorii právě použitím konceptů založených na výsledcích empirických výzkumů kognitivní vědy.⁶¹ Ačkoliv publikace navrhuje postup směrem k exaktnosti, Elizabeth Hart v knize předkládá studii zabývající se performance, která je vychází z terminologie a výkladu fenomenologie. Vzhledem k empirické neověřitelnosti fenomenologického systému a provázaností se západní kulturou, nelze fenomenologii považovat za zcela exaktní postup k obecnému

⁵⁶ COOK, Amy. Interplay: The Method and Potential of a Cognitive Scientific Approach to Theatre. *Theatre Journal* [online]. 2008, **59**, 579-594 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z:

<https://projectnarrative.osu.edu/sites/projectnarrative.osu.edu/files/Cook-Theatre-Journal.pdf>

⁵⁷ HART, Elizabeth. *Performance, phenomenology, cognitive turn*. In: HART, Elizabeth a Bruce MCCONACHIE. *Performance and Cognition: Theatre studies and the cognitive turn*. London and New York: Routledge, 2006, s. 29-51. ISBN 0-415-76384-3. [cit. 2019-02-25], str. 20-21.

⁵⁸ Především její podoblast kognitivní neurověda. Hlavní oblastí zájmu je lidský mozek a jeho fungování, můžeme říci, že se snaží zkoumat lidskou mysl. Jako prostředek verifikace tezí slouží magnetická rezonance či pozitronová emisní topografie, popřípadě EEG.

⁵⁹ HAVLÍČKOVÁ KYSOVÁ, Šárka. Metafory, kterými hrajeme. Perspektivy a meze české kognitivní teatrologie. *Theatralia* [online]. 2015, **18**(1), 65-84 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/133607/1_Theatralia_18-2015-1_10.pdf?sequence=1

⁶⁰ TURNER, Mark a Gilles FAUCONNIER. Conceptual Blending, Form and Meaning. *Recherches en communication* [online]. 2003, (19), 57-86 [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <https://tecfa.unige.ch/tecfa/maltt/cofor-1/textes/Fauconnier-Turner03.pdf>

⁶¹ Považuji za podstatné zmínit, že mohou existovat dva či více teoretických modelů, které odpovídají stejným empirickým datům.

zohledňování.⁶² Studie navazuje na systém Maurice Merleau-Pontyho, pro který je ústředním tématem tělo a jeho vztahování se ke světu. Vzhledem k užívané terminologii a vymezení performance v rámci divadelní teorie je spojení pochopitelné. Elizabeth Hart vyzdvihuje spojitost mezi Merleau-Pontyho konceptem *embodied consciousness* a současným pojetím získávání vědomostí navazující právě na Marka Turnera a Gillesse Fauconniera.⁶³ Spojitost konceptů je příhodná, nicméně ideálně by se empirická data neměla podřizovat již existujícím teoretickým systémům, nýbrž naopak. Fenomenologie je relevantní v rámci kulturního kontextu evropského a severoamerického kontinentu, nicméně se domnívám, že generalizace teoretického podkladu v rámci slovníku fenomenologie není vhodná pro případnou analýzu mimo kulturní kontext zmíněných kontinentů.⁶⁴

Další studie v publikaci *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn*, jejíž autorem je Bruce McConachie, zmiňuje nutnost aktualizovat teoretické modely v návaznosti na výsledky empirických výzkumů a poukazuje na nutnost práce s verifikovanými daty.⁶⁵ Podobně koncipovaná je i studie Davida Daviese *Dancing Around the Issues: Prospects for an Empirically Grounded Philosophy of Dance*, kde autor vyzdvihuje především možné výhody a nevýhody při vztahování neurovědeckých výzkumů na tanec a diskutuje využitelnost empirie v estetické reflexi.⁶⁶

⁶² Dodávám, že ani matematika není zcela logicky konzistentní, jak dokázal dvěma větami o neúplnosti rakouský matematik Kurt Gödel – můžeme být na pochybách, zdali jakýkoliv systém vytvořený lidmi, bude logicky konzistentní, neboť většina lidských věd – jako právě matematika či lingvistika – je postavena na predikátové logice prvního řádu, kterou Gödel prokázal jako logicky nekonzistentní (a tím potažmo matematiku atd.). Zároveň bych ráda dodala, že predikátová logika prvního řádu zůstává být nejstabilnějším systémem a oproti fenomenologii i poměrně terminologicky přehledným (pokud se nebavíme např. o výpočtech mohutnosti vyšších kardinálních čísel).

⁶³ HART, Elizabeth. *Performance, phenomenology, cognitive turn*. In: HART, Elizabeth a Bruce MCCONACHIE. *Performance and Cognition: Theatre studies and the cognitive turn*. London and New York: Routledge, 2006, s. 29-51. ISBN 0-415-76384-3. [cit. 2019-02-25].

⁶⁴ Zmíněnou studii *Performance, phenomenology, cognitive turn* vyzdvihují, neboť se domnívám, že jde o přetrvávající stav. Kromě zavedení nových pojmů převedených v rámci interdisciplinárních zkoumání, je zřejmě pro zkoumání odlišných kultur, vhodná i revize stávajícího slovníku teatrologie pohledem lingvistiky.

⁶⁵ MCCONACHIE, Bruce. *Cognitive Studies and Epistemic Competence in Cultural History*. Moving beyond Freud and Lacan. In: HART, Elizabeth a Bruce MCCONACHIE. *Performance and Cognition: Theatre studies and the cognitive turn*. London and New York: Routledge, 2006, s. 52-75. ISBN 0-415-76384-3. [cit. 2019-02-25].

⁶⁶ DAVIES, David. "Dancing Around the Issues: Prospects for an Empirically Grounded Philosophy of Dance." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, vol. 71, no. 2, 2013, s. 195–202. [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: www.jstor.org/stable/23597555.

Zároveň zdůrazňuje nutnost propojení s historickou a kulturní reflexí, samotná neurověda nedokáže zodpovědět některé estetické otázky.

V rámci navrženého přístupu v následujících podkapitolách poukáži na současné výzkumy v rámci kognitivní vědy, respektive kognitivní neurovědy⁶⁷ s jejich přesahem do teatrologie a možnou aplikací v rámci analýzy divadla/tance/performance jiných kultur. Otázky, kterými se budu zabývat v rámci nadcházející analýzy, budou spíše epistemologického rázu, nikoli ontologického rázu. Dominantou performance je především lidské tělo a jeho konceptualizace. V následující kapitole se proto budu soustředit na popsání těla jako prostředku pro komunikaci konceptualizací, ze kterých samo vychází a kterými je určováno, v rámci teorie *embodiment*. Objasnění je stěžejní pro analýzu mnou zvoleného díla, kde tělo je prostředkem komunikace kulturních významů.

Vzhledem k předchozí kapitole vysvětlím i vliv kultury na tělesné projevy, případně, jak tělo tvoří a evokuje významy (vracím se argumentací k jazykově vymezené kultuře, jak se snaží navrhnout druhá kapitola). Jelikož je prožívání či vnímání stavem individuálním, neměřitelným a tedy nekvantifikovatelným, bude se kapitola soustředit na popis jevů souvisejících s chováním, které je viditelné, a tedy i analyzovatelné z hlediska jistého vědeckého základu.⁶⁸ Jak jsem již psala výše, považuji empirickou metodu za vhodnou pro podklad teoretických přístupů, při analýze performativních projevů, vycházejících z odlišných ontologicko-teoretických modelů.

3.1. *Embodied cognition* – jak tělo zprostředkovává zkušenost

V rámci kognitivní teatrologie je diskutován koncept kognitivní vědy *embodied cognition*. Teoretický model nabízí alternativní pohled na proces poznání, na rozdíl od tradičních modelů, které de facto navazují na substantiální dualismus.⁶⁹ Zásadním příspěvkem je revize původu a procesu poznání. V mnoha tradičních modelech se setkáváme s chápáním poznávacích procesů výhradně jako součásti mozkové činnosti. Koncept *embodied cognition*

⁶⁷ Kognitivní neurověda je podoborem kognitivní vědy, který si klade za cíl ustanovit matematické modely struktury a funkce lidského, popř. zvířecího mozku. Cílem je sestavit biologicky přesnější model mentálních procesů za pomoci zkoumání neuronů a jejich sítí. Není konkurentem teoretičtěji zaměřených směrů kognitivní vědy, spíše se snaží verifikovat, popř. vyvrátit dané teoretické modely. THAGARD, Paul. Cognitive Science. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 1996, 2018 edition [cit. 2019-04-03]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/cognitive-science/#TheNeu>

⁶⁸ Tedy postulovaný teoretický model bude podřízen současně dostupným vědecky ověřeným faktům, případně zmíním empirickou nejistotu v rámci předložené teze.

⁶⁹ Zároveň je podpořen výsledky neuro-vědeckých výzkumů posledních let, některé původní kognitivní modely (především ze 60. a 80. let) vyvrátili či doporučili k revizi.

zpochybňuje oddělenost kognitivních procesů v mozku, respektive do procesu kognice zahrnuje i *tělo a senzomotorickou aktivitu*. Z teze vyplývá, že mnoho kognitivních procesů je přímo závislých na tělesných dispozicích, např. reakce na nebezpečí v závislosti na fyzické kondici. Ačkoliv je *embodied cognition* teoretický model, proběhlé empirické výzkumy kognitivní neurovědy se přiklání k tezám, které koncept zahrnuje.⁷⁰

Dalším konceptem, vztahujícím se k dané problematice, je vztah mezi pohybem, gestem či držení těla a danou individuální zkušeností, souhrnně nazván *vtělené vzpomínky*. Jedná se o předpoklad, že jisté zkušenosti jsou propojeny s tělesnou reakcí, která byla přítomna v daném okamžiku uložení zkušenosti.⁷¹ Jako výběr ze studií poslouží výzkum postoje těla v souvislosti s danou situací a rychlostí vyvolání případné vzpomínky na základě zaujetí stejného postoje těla jako v momentě vytvoření vzpomínky⁷².

Aplikace konceptu *embodied cognition* v oblasti performance může být ztvárnění jistého traumatického zážitku, strachu, který byl spojen s nejistým pohybem, třesem či úzkostí. Performer může na základě *vtělené vzpomínky* vědomě či nevědomě přenést tělesná spojení do svého díla, jako sérii pohybů s výraznou křečovitostí, napětím svalů apod. Podobně může případný divák popisované pohyby, které vnímá, přiřadit spíše k nepříjemné zkušenosti – tělesná nepohoda, která je pohyby evokována, pravděpodobně nebude asociována s příjemným rozpoložením.⁷³ Na interpretaci situace, která je poznávána, může mít vliv patřičná kultura, která udává významy, které přiřazujeme daným situacím, emocím či událostem. Zároveň také může mít vliv

⁷⁰ WILSON, A. Robert. Embodied Cognition. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 2011, 2015 edition [cit. 2019-04-03]. Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/embodied-cognition/?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com#PayForEmpRes

⁷¹ zmíněná teze se nezdá být průlomová, nicméně stále se v teoretickém diskurzu pracuje prakticky s karteziánským dualismem, odlišením těla a mysli. Tradiční pojetí kognitivních funkcí se popisuje v mozku, což odpovídá oddělení. *Embodied cognition* rozdíl stírá, nejen pro jeho teoretickou nelogičnost, ale i kvůli každodenním zkušenostem, které odpovídají spíše holistickému pojetí těla a mysli. Otázka je, nakolik naše kultura naučená myslet v rámci dualismu, jej neprojektuje do svého vnímání jakožto schéma. I v takovém případě ovšem dualismus nezasahuje např. do arabské kultury či indické kultury.

⁷² DIJKSTRA, K., KASCHAK, M.P. and R.A. ZWANN. *Body posture facilitates retrieval of autobiographical memories* [online]. Cognition, 2007, 102. str. 139-149. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z: <http://library.allanshore.com/docs/BodyPostureAutobioDijkstra06.pdf>

⁷³ Daný příklad vychází z mých vlastních předpokladů – závěr by bylo jistě nutné otestovat studií. Myslím, že z vlastní zkušenosti zná koncept každý jedinec – např. očekávání bolesti při pádu apod.

na zaměření pozornosti na určitý aspekt při interpretování, jak bylo diskutováno ve druhé kapitole.

Vzhledem k argumentaci ve druhé kapitole považuji za vhodné zmínit také vliv jazyka na tělo, pokud se mám snažit o holistický přístup a teoreticky neoddělovat mysl od těla. Propojením jazyka a těla v rámci poznávacích procesů se zabývali vědci z cambridgeské univerzity. Na základě snímků z funkční magnetické resonance byli schopni zkoumat aktivitu v pohybových centrech mozku v návaznosti na jazykové podněty. Zjistili, že užití či poslech slov asociovaných s určitými částmi těla (chytit, kopnout) aktivuje stejné zóny v mozku, jako kdyby jedinec danou částí těla hýbal (rukou, nohou).⁷⁴

Dále byl proveden pokus s profesionálními tanečníky, dlouhodobými diváky tance a osob bez větších zkušeností buď s pozorováním či s praktikováním tance. Zjistilo se, že profesionální tanečníci při sledování tance, mají pozorovatelně odlišnou mozkovou odezvu – reagují u niž části mozku související s pohybem, jako by sledovaný taneční krok sami prováděli. Zásadním výsledkem výzkumu byl fakt, že tanečník – pozorovatel v souladu s pozorováním zapojoval části svého mozku souvisejícím s pohybem, kdežto pozorovatel, který s tancem nemá přímou zkušenost, daná centra nezapojoval. Studie předpokládá, že je to důsledek taneční praxe.⁷⁵

Na základě předloženého argumentu můžeme odhadovat míru provázanosti jazyka s našim vnímáním a chápáním určitých sad stimulů. Pokud tanec/performance/divadlo označím za jevy společenské, sociálně orientované, potom je vhodné také předpokládat jejich ovlivnění příslušným společenstvím. Předpoklad lze propojit s aktuálním konsenzem v oblasti teatrologie – s původem divadla a tance v rituálu, ve vědomě kulturně motivovaném zobrazení.⁷⁶

⁷⁴ HAUKE, Olaf, Ingrid JOHNSRUDE a Friedemann PULVERMÜLLER. Somatotopic Representation of Action Words in Human Motor and Premotor Cortex. *Neuron* [online]. 2004, **21**(2), 301-307 [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0896627303008389>

⁷⁵ JANG, Seon Hee a Frank E POLLICK. Experience Influences Brain Mechanisms of Watching Dance. *Dance Research* [online]. 2011, **29**(supplement), 352-377 [cit. 2019-03-14]. DOI: 10.3366/drs.2011.0024. ISSN 0264-2875. Dostupné z: <http://www.eupublishing.com/doi/abs/10.3366/drs.2011.0024>

⁷⁶ Pohled z antropologické perspektivy.

SCHECHNER, Richard. *Performance theory*. Rev. and expanded ed. New York: Routledge, 1988. ISBN 04-159-0092-1. [cit. 2019-03-14].

K procesu učení jazyka a potažmo naučení kultury jsem argumentovala ve druhé kapitole. Pro analýzu je zásadní pochopení, že jazyk a kultura neovlivňují pouze naše myšlení, nicméně i naše *tělo*, což považuji za další argument k *oproštění se od substanciálního dualismu* v analýze, potažmo při konstruování teoretického aparátu. Pokud bych analyzovala performance, která je vytvořena v rámci západního kontextu, bylo by snad i vhodné substanciální dualismus zpracovat jako metodologii, kterou v západním kulturním prostředí lidé každodenně užívají, jako zpracování skutečnosti. Ovšem v případě mnou vybraného díla jsou teoretické modely, které implicitně substanciální dualismus obsahují, nevhodné. Dochází k interpretaci z hlediska teoretického modelu západní kultury, ačkoliv pozorovaný divadelní projev jej nemusí reflektovat, jelikož vychází z odlišného kulturního prostředí s odlišnými konceptualizacemi.

3.2. Transkulturní divadelní přístup jako epistemologicky adekvátní přístup

Zájem o soustavné teoretické zkoumání divadelních projevů odlišných kultur na akademické půdě začíná divadelní antropologií. Podobně jako kognitivní směr teatrologie, i směry zabývající se kulturními přenosy v divadle, používají jako primární terminologii fenomenologickou tradici, čemuž se pokusím ve své analýze vyhnout na základě argumentace ve druhé kapitole.

Výše v této kapitole popisují počátky ovlivnění teatrologie kognitivní vědou ve 21. století. Zároveň zmiňuji argument v podobě konceptu *embodied cognition*, který by měl ideálně vést k zamyšlení nad pojmovým aparátem a metodologií, jaká je užívána k popisu divadelních projevů odlišných kultur. Níže se zaměřím na transkulturní přístup, který je aktuálně diskutován jako vhodný při analýze divadelních projevů odlišných kultur.⁷⁷ Na základě výše prezentovaných argumentů zreviduji transkulturní přístup a jeho metodologii a terminologii, která vychází ze západní filozofické tradice, abych ji dále mohla využít v analýze modelového díla.

V současném diskurzu zabývajícím se kulturou, jsou nejvíce užívané tři pojmy související s mísením kultur – multikulturalismus, interkulturalismus

⁷⁷ KOVACS, Teresa a Koku G. NONOA. *Postdramatisches Theater als transkulturelles theater*. Leck: CPI books, Universitat Innsbruck, 2018. ISBN 978-3-8233-8191-4. [cit. 2019-03-11].

a ranskulturalismus. První pojem je postupně opouštěný, neboť koexistence dvou či více kultur s jasnou distinkcí mezi sebou v současné fázi migrace a globalizace mnoho odborníků považuje za neuskutečnitelné.⁷⁸ Interkulturalismus pracuje s propojováním kultur s důrazem na vzájemnou toleranci. Distinkce mezi jednotlivými kulturami existuje, nýbrž není natolik formovaná jako u multikulturní společnosti.⁷⁹ Transkulturalismus již pracuje s konceptem jedné velké modifikované kultury, která vznikla z fúze mnoha kultur v jednom prostředí. Patrné distinkce existují spíše na individuální úrovni než na úrovni skupinové.⁸⁰

V rámci teatrologie je aktuální transkulturální přístup. Zároveň během posledních let, je patrný zvýšený zájem o divadelní a performativní projevy kultur mimoevropských, i vzhledem k migraci a globalizaci v evropských zemích. Zásadním problémem při přístupu k umění jiných kultur je již mnohými autory v rámci postkoloniálních studií zmiňovaný „povrchní pohled“.⁸¹ Poměrně známá je kritika indického profesora divadelních a performačních studií Rustoma Baruchy, který ve své knize kritizuje inscenaci *Mahábhárata* Petera Brooka.⁸² I přes úspěch v uměleckých kruzích, Barucha zdůrazňuje, že Brookovo pojetí je značně dekontextualizované a de facto nic neříkající o indické kultuře, nicméně spíše poukazuje na způsob, jakým západní kultura interpretuje indickou kulturu.⁸³ Baruchův argument je zásadní pro etické uvažování při vypracovávání mé analýzy.

⁷⁸ TITLEY, Gavan. After the end of multiculturalism: Public service media and integrationist imaginaries for the governance of difference. *Global Media and Communication* [online]. 2014, **10**(3), 247-260 [cit. 2019-03-11]. DOI: 10.1177/1742766514552351. ISSN 1742-7665. Dostupné z:

<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1742766514552351>

⁷⁹ ANTONSICH, Marco. Interculturalism versus multiculturalism – The Cattle-Modood debate: Public service media and integrationist imaginaries for the governance of difference. *Ethnicities* [online]. New York, NY: Springer New York, 2015, 2014, **16**(3), 470-493 [cit. 2019-03-11]. DOI: 10.1177/1468796815604558. ISBN 978-1-4614-5582-0. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1468796815604558>

⁸⁰ ALLOLIO-NÄCKE, Lars. Transculturalism: Public service media and integrationist imaginaries for the governance of difference. *Encyclopedia of Critical Psychology* [online]. New York, NY: Springer New York, 2014, 2014, **10**(3), 1985-1987 [cit. 2019-03-11]. DOI: 10.1007/978-1-4614-5583-7_316. Dostupné z: http://link.springer.com/10.1007/978-1-4614-5583-7_316

⁸¹ CRAMER, Franz Anton. Hyperexoticism: On New Transcultural Performance. *Performance Research* [online]. New York, NY: Springer New York, 2014, 2014, **8**(2), 55-60 [cit. 2019-03-11]. DOI: 10.1080/13528165.2003.10871928. ISBN 978-1-4614-5582-0. ISSN 1352-8165. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13528165.2003.10871928>

⁸² BHARUCHA, Rustom. *Theatre and the world: performance and the politics of culture*. New York: Routledge, 1993. ISBN 04-150-9215-9. [cit. 2019-03-11], str. 69.

⁸³ Tamtéž str. 69-70.

Publikaci zdůrazňuji vzhledem k argumentaci v první kapitole – především vzhledem k neurčitosti překladu.

V předchozí podkapitole byl nastíněn koncept *embodiment*. V rámci transkulturních studií performance je diskutována role tance jako prostředku přenosu kulturních významů v rámci prostředí, ve kterém se jedinec vyskytuje.⁸⁴ Výše je prezentován výzkum, z jehož výsledků lze vyvodit důsledek jazyka na formování významu v rámci pohybu, který je pozorovatelný v premotorickém kortexu lidského mozku. Vzhledem k argumentaci v první kapitole se můžeme domnívat, že jazyk, jakožto prostředek vymezení kulturních významů je spojitá nádoba s kulturním dědictvím. Jejich přímá kognitivní spojitost v mozku ovšem zatím nebyla pozorována.

Transkulturní studie navazují jako vývojový stupeň na diskuze interkulturních studií (prakticky z nich vycházejí⁸⁵). V souvislosti s postkoloniálními studiemi, které jsou s interkulturními divadelními teoriemi úzce spjaty, transkulturalismus analyzuje vliv politických vztahů na projevy koumané kultury.⁸⁶ Kromě analýz politického aspektu mocenského apelu kultury v nadřazené pozici na možnosti výměny kulturních schémat, se postkoloniální teorie soustředí na analýzu prostředí, ve kterém začíná kolize kultur.⁸⁷ Zásadní důsledek kolonizace je patrný v podřizování či spojování divadelních projevů mimo-západních kultur se západními formami a modely.⁸⁸ Dominantní jsou tendence především v africkém sub-saharském divadle a performance. V těchto oblastech jsou divadelní projevy úzce spjaty s rituální tradicí, ovšem je možné pozorovat přenášení divadelních forem západního divadla jako trendu kvality. Mnoho umělců z různých zemí světa se v průběhu svého života učí v evropských

⁸⁴ FENSHAM, Rachel a Odette KELADA. Dancing the Transcultural across the South. *Journal of Intercultural Studies* [online]. 2012, **33**(4), 363-373 [cit. 2019-03-11]. DOI: 10.1080/07256868.2012.693818. ISSN 0725-6868. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07256868.2012.693818>

⁸⁵ LO, Jacqueline a Helen GILBERT. Towards a Topography of Cross-Cultural Theatre Praxis. *The Drama Review* [online]. 2002, **46**(3), 31-53 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: https://pure.royalholloway.ac.uk/portal/files/22637612/Lo_and_Gilbert_Topography_of_Cross_Cultural_Theatre_Praxis.pdf str. 32

⁸⁶ REGUS, Christine. *Interkulturelles Theater zu Beginn des 21. Jahrhunderts: Ästhetik – Politik – Postkolonialismus*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2008. ISBN 978-3-8376-1055-0. [cit. 2019-03-11.], str. 46-59

⁸⁷ Tamtéž str. 28,46-47

⁸⁸ Tamtéž str. 31, dále také publikace australského teatrologa Christophera Balmeho či zmíněného profesora Rustoma Baruchy

BALME, Christopher B. *Decolonizing the stage: theatrical syncretism and post-colonial drama*. New York: Oxford University Press, 1999. ISBN 0198184441. [cit. 2019-03-11].

BHARUCHA, Rustom. *Theatre and the world: performance and the politics of culture*. New York: Routledge, 1993. ISBN 04-150-9215-9. [cit. 2019-03-11].

Danou tezi můžeme vztáhnout k argumentaci výše. Zjevná fúze schémat má pravděpodobně důsledek na ztvárnění kulturních významů. Podrobnější rozvinutí teze bude v následující kapitole v rámci analýzy modelového příkladu.

či amerických tanečních školách, čímž se západní formy tance a divadla dostávají do světa. Často je důvodem i propracovaná teoretická základna divadla západního modelu, což má vliv na přijetí západních divadelních forem buď zcela či v kombinaci s tradicemi ovlivněné kultury.

Je možné polemizovat, zdali tím dochází ke zploštění, podobně jako v případě adaptace divadelních metod mimo-evropských kultur do západní divadelní tradice.⁸⁹ Transkulturní přístup je výsledek snahy porozumět odlišným kulturám a obohatit poznatky západní kulturu – důsledkem je komunikace a případný překlad dvou systémů a jejich následná fúze. Na jednu stranu vzniká „nový vhled“, na druhou stranu se dostáváme k mezím samotné komunikace.⁹⁰

V případě transkulturního uvažování je zploštění odlišné kultury západní optikou vedlejší produkt vytvoření nového kontextu, jenž bude přístupný všem propojeným kulturám. Koncept transkulturalismu předpokládá, že lidé jsou schopni internalizovat kódy a schémata jiných kultur a začlenit je do svého každodenního fungování.⁹¹ Na jejich základě vzniká společnost, která je fúzí více kultur, společnost založená na podobnosti, nikoliv na odlišnostech.⁹²

Při analýze se budu soustředit na část marocké identity, která mi je v rámci transkulturalismu přístupná. Performance, kterou podrobím hloubkové analýze, bude zároveň posloužit, jako prostředek transkulturního zkoumání.

Podkladem transkulturního přístupu budou výše empiricky argumentované koncepty a terminologie kognitivní vědy. V teatrologii jsou koncepty mnohdy již užívány, nicméně při zkoumání marocké performance není vhodné pracovat s fenomenologickým východiskem, které kognitivní teatrologie užívá i v terminologii.

⁸⁹ REGUS, Christine. *Interkulturelles Theater zu Beginn des 21. Jahrhunderts: Ästhetik – Politik – Postkolonialismus*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2008. ISBN 978-3-8376-1055-0. [cit. 2019-03-11], str. 50.

⁹⁰ CHAMBERS, Claire Maria. *Performance Studies and Negative Epistemology*. London: Palgrave Macmillan UK, 2017. ISBN 978-1-137-52043-2. [cit. 2019-03-11], str. 75

⁹¹ BACK, Michele. *Transcultural Performance: Negotiating Globalised Indigenous Identities*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. ISBN 978-1-349-48957-2. [cit. 2019-03-11], str. 136-137

Epistemické otázky týkající se teze internalizace viz. 2. kapitola

⁹² LO, Jacqueline a Helen GILBERT. Towards a Topography of Cross-Cultural Theatre Praxis. *The Drama Review* [online]. 2002, 46(3), 31-53 [cit. 2019-03-11]. Dostupné z: https://pure.royalholloway.ac.uk/portal/files/22637612/Lo_and_Gilbert_Topography_of_Cross_Cultural_Theatre_Praxis.pdf str. 37

4. Analýza modelového díla – *Corbeaux/Vrány*⁹³ – v rámci divadelních transkulturních teorií

Výše jsem zmínila argument proti užívání fenomenologické tradice v kontextu analýzy divadelních/performativních projevů jiných kultur. V zásadě hodlám přizpůsobit terminologii a výklad konceptů mezikulturnímu zkoumání, neboť arabská kultura nekonceptualizuje významy na základě fenomenologie, či západní tradice vůbec. Výklad použitých konceptů přizpůsobím empirickým výzkumům. Daný výklad bude předpokládám vstřícnější ke konceptualizacím arabského jazyka/kultury, než fenomenologická či strukturalistická tradice.

Empiricky podložené koncepty kognitivní teatrologie aplikuji transkulturním přístupem. Transkulturní přístup se mi jeví jako vstřícná metoda pro zkoumání odlišné kultury. Považuji za důležité zdůraznit, že analýza je epistemologická, nebudu se soustředit na metafyzickou či estetickou rovinu díla. Vzhledem k neurčitosti překladu a lingvistické relativitě, by má snaha analyzovat metafyzickou rovinu díla, byla snad až nevhodná. Nemohu si být jistá, že významové vymezení, které bych dílu přisoudila, je pravdivé. I kdybych se autorky zeptala na význam, je otázkou, zdali bych byla schopna konceptualizace pochopit bez znalosti jazykového kódu, a především vzhledem k neurčitosti překladu (výchozí jazyky obou mluvčích by byly rozdílné). I kdybych se naučila arabský jazyk a byla schopna se Bouchry Ouizguen zeptat na významové vymezení jejího díla *Cobeaux*, je otázkou nakolik by mě v komunikaci ovlivnilo výchozí kulturní schéma mého původu.⁹⁴

Při analýze mám přístup k určitému zlomku identity, kterou zkoumám. Projev zkoumaného zlomku identity je přitom vyjadřován určitým rámcem, kterým je v případě *Corbeaux* kulturní pozadí. Tvůrkyně Bouchra Ouizguen, jejíž dílo *Corbeaux* hodlám analyzovat, je původem z Maroka. V díle *Corbeaux* je dominantní právě kulturně podmíněná část identity performerek i autorky. V kontextu behaviorismu mi nepřísluší snažit se o analýzu identity mimo pozorovatelnými projevy, neboť by závěry nepodpořené pozorovatelným byly spekulace. Jelikož za pozorovatelný považuji projev identity odkazující k marockému původu, je vhodné kontextuálně zmínit detaily o arabské kultuře, ze které je vyděleno kulturní schéma marocké, zaštitěné marockým dialektem arabského jazyka.

⁹³ český název díla zmiňuji, jelikož dílo bylo možné zhlédnout v rámci festivalu 4+4 dny.

⁹⁴ Argumentace a epistemická nejistota byla načrtnuta podrobněji ve druhé kapitole.

Je třeba uvést, že jazykové chování je důležité analyzovat v souvislosti s dalšími sociokulturními faktory, např. s politickou situací.⁹⁵ Sociokulturní faktory se nicméně na jazykovém chování projeví – v návaznosti na odlišnosti není jazykové chování, v rámci dané zkoumané společnosti, koherentní.⁹⁶ Lze ovšem předpokládat, že základní motivy⁹⁷ kultury jsou přenášeny a spojeny právě s jazykem⁹⁸, přičemž dané motivy by měly být v rámci daného jazyka koherentní, i když se mohou manifestovat v různé intenzitě nebo se mohou propojit s jinými motivy místními.⁹⁹

V rámci studia arabské kultury, potažmo národa, je jazyk přístupným spojujícím faktorem. Napříč arabskou kulturou totiž koexistuje klasická arabština s jednotlivými dialekty,¹⁰⁰ přičemž klasická arabština, velmi odlišná od příslušných dialektů, je prostředkem institucionalizace jedince.¹⁰¹ Je nutno dodat, že v arabské kultuře existuje idea *pan-arabismu*, která je společensky významná, nicméně arabská společnost je značně fragmentovaná právě podílem rozdílných sociokulturních formačních faktorů, z čehož plynou i rozdíly mezi jednotlivými národy.¹⁰² Jednotlivé odlišnosti v jazyce je možno chápat jako podmnožiny klasické či moderní arabštiny. Klasická arabština je pojmovým aparátem kulturního dědictví, jež prostupuje celou arabskou společností. Byla prostředkem verbalizace narativů a historie, a ačkoliv v průběhu let došlo k lokálním modifikacím, můžeme ji považovat za *nadstrukturu*.¹⁰³ Zmíněná verbalizace

⁹⁵ K problému národní identity, její definovatelnosti z hlediska jazyka a vůbec viz.: BLOMMAERT, Jan. *Language Policy and National Identity*. 2006. In: RICENTO, Thomas (ed.) *Language and Social Change: An Introduction to Language Policy: theory and method* [online]. London: Blackwell Publishing, 2006, s. 238-354 [cit. 2018-12-08]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/profile/Jan_Blommaert/publication/265850467_Language_Policy_and_National_Identity/links/541eff2e0cf203f155c24a7e.pdf

⁹⁶ Například odlišně se bude projevovat lékař z Marrákeše a člověk z horské vesnice.

⁹⁷ Habitů, narativy, memy, schémata atd.

⁹⁸ Viz. argumentace výše v kapitole 2.

⁹⁹ Příkladem může být pojetí smrti v Mexiku v důsledku kombinace narativů indiánských kmenů a zavlčeného křesťanství.

¹⁰⁰ Možná paralela s Blommaertovou studií swahilštiny – nutno dodat, že klasická arabština je v rámci vývoje arabské kultury používána historicky na rozdíl od částečně umělého zavedení swahilštiny v Tanzánii.

¹⁰¹ FEGHALI, Ellen. Arab Cultural Communication Patterns. *International Journal of Intercultural Relations* [online]. 1997, 21(3), 345-378 [cit. 2018-12-10]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Ellen_Feghali/publication/222304936_Arab_cultural_communication_patterns/links/59fdd3070f7e9b9968c31e47/Arab-cultural-communication-patterns.pdf

¹⁰² BARAKAT, Halim. *The Arab World: Society, Culture and State* [online]. Berkeley: University of California Press, 1993 [cit. 2018-12-10]. ISBN 978-0520084278, str. 3.

Dostupné z: <http://intersci.ss.uci.edu/wiki/eBooks/MidEast/BOOKS/The%20Arab%20World%20Barakat.pdf>

¹⁰³ Tamtéž. str. 5.

Je vhodné zmínit, že ne všichni arabští intelektuálové spolu souhlasí. K tomu bych dodala, že mnoho intelektuálů arabských zemí nestuduje arabské školy, dokonce nemají ani arabské základní vzdělání – jejich pozice tedy nemusí být konzistentní s pozicí zbytku arabské společnosti.

HAERI, Niloofar. Form and Ideology: Arabic Sociolinguistic and Beyond. *Annual Review of Anthropology* [online]. 2000, 29, 61-87. [cit. 2019-03-16]. Dostupné z:

<https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31944254/annurev.anthro.29.1.61.pdf?AWSAccessKeyI>

narativů, dále i mýtů a symbolů, spadá pod etno-symbolický přístup k vymezení národa a jeho identity. Společnost se dohodne, jakým způsobem bude užívat daná slova pojmového aparátu¹⁰⁴ a s jakými „hodnotami“ je bude spojovat.

Ovlivňujícím faktorem v případě Maroka je mísení s ostatními jazyky během historie. V Maroku je silná berberská komunita, nicméně výraznější jsou důsledky kolonializace – do marockého nářečí pronikl velmi výrazně francouzský jazyk. Nabízí se otázka, do jaké míry je marocká kultura ovlivněna mísením jazyků, potažmo období, kdy bylo Maroko francouzskou kolonií. V důsledku několikaleté koexistence dvou úředních jazyků, je proto mnoho marockých občanů bilingvních. V díle *Corbeaux* je návaznost přímo patrná ve zvoleném názvu performance, který je uváděn v arabštině i francouzštině.

Bouchra Ouizguen vyrostla v okolí Marrakéše. Tanec studovala ve Francii, učila se a pracovala s Bernandem Montetem, Mathildou Monnier či Borisem Charmatzem. Je tedy vhodné předpokládat ovlivnění západní tradicí *contemporary dance*.¹⁰⁵ V roce 2002 zakládá v Maroku vlastní taneční společnost Compagnie O, v rámci které tvoří svá díla, jež jsou kombinací tradice *contemporary dance* západní kultury s tradicí jejího dětství, s kulturními performancemi marocké kultury.

Jako první část analýzy popíši průběh performance, která trvá zhruba 30 minut.¹⁰⁶ Pro účely analýzy jsem průběh performance rozdělila do tří částí, podle rytmu pohybu. Počáteční část, kdy dochází k postupnému zrychlování rytmu až do ustálení. Rychlá část, která je rytmicky stabilní, avšak pohyb dosahuje největší intenzity, co do rychlosti. Závěrečná část obsahuje postupné zastavování pohybu.

Performance začíná nástupem třinácti žen v černém oblečení, které zahaluje celé tělo. Na hlavě mají bílé šátky, které jsou uvázány tak, aby udržely schované vlasy.

Performerky se liší věkem, převážná část jsou ženy středního věku. Po nástupu stojí

[d=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1544462374&Signature=PqLJEfhOATnxvhjyz%2FrmRP0ysrE%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DForm and Ideology Arabic Sociolinguistic.pdf](https://www.ibraaz.org/essays/132#_ftn3)

¹⁰⁴ V tomto ohledu navazuji na chápání významu pozdním Wittgensteinem – je to otázka užití v jazyce. Dále souhlasím s Quinem.

¹⁰⁵ *Contemporary dance* – jde o fúzi několika tanečních stylů a postupů, tendence se v západní kultuře vyvíjí v průběhu 20. století.

¹⁰⁶ AL-MOUSAWI, Nahrain. Bouchra Ouizguen: The Subversive Feminine. In: *IBRAAZ: CONTEMPORARY VISUAL CULTURE IN NORTH AFRICA AND THE MIDDLE EAST* [online]. Ibraaz Publishing, 2019, 24 September 2015 [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: https://www.ibraaz.org/essays/132#_ftn3

všechny ženy v hloučku v levém zadním rohu prostoru¹⁰⁷. Postupně, jedna po druhé, vykračují performerky čelem k divákům do prostoru. Jakmile první performerka dojde na své místo, zastaví a otočí se zády k publiku. Poté vyjde na své místo v prostoru další performerka, až nakonec všechny zaujmou pozici v prostoru tak, aby vytvářely strukturu přibližnou kruhu. Některé ženy zůstávají čelem k divákům. Rozestavení probíhá v pozvolném tempu, ženy působí klidně, mají vážnou tvář. Po krátké odmlce, kdy ženy se zavřenýma očima v tichosti stojí, začne jedna z žen rytmicky kývat hlavou dopředu a dozadu. S pohybem při nádechu vydává zvuk znějící přibližně „ha“. S jejím pohybem se okamžitě sladí zbytek žen. Zvuk rytmicky vydávají také, ovšem při výdechu. Pohyb těla je omezen na oblast šíje, paže zůstávají volně kolem těla, nohy pohyb nevykonávají. Postupně se rytmus pohybu a jednolitého zvukového doprovodu zrychluje. Rychlost se ustálí v okamžiku, kdy performerky musejí dýchat mělce, z čehož plyne i vydávání doprovodných zvuků při nádechu i výdechu. Projev je stabilní několik minut. V rychlé části je možné u performerek pozorovat i pohyby ve zbytku těla, ačkoliv dominantní jsou stále kývavé pohyby hlavy a šíje. Některé performerky mají třes v rukou či nohou. Lze rovněž zpozorovat záškuby očních víček či celého obličeje. Rychlá část je stabilní po několik minut, přesný čas se liší od jednotlivé performance. Mnou pozorovaná událost měla rychlou část stabilní cca. 14 minut. Závěrečná část začíná postupným zpomalováním pohybu některých performerek, až jednotlivě zastaví pohyb úplně. Jakmile v pohybu ustane poslední žena, nastává ticho. Po chvíli odmlky první performerka opouští uskupení a vydává se směrem k pravému zadnímu rohu prostoru. Po zastavení zůstává zády k divákům. Postupně, jedna po druhé, odcházejí ostatní performerky. Stejně jako první žena, i ostatní zastaví v rohu, zády k divákům.

Vybrané dílo *Corbeaux* chápu optikou transkulturního přístupu jako *performování marocké kultury*.¹⁰⁸ V návaznosti na výše popsany koncept *embodied cognition* nebudu v rámci analýzy odlišovat tělo od zbytku identity, jak je při analyzování zvykem. Fascinace tělem a jeho konceptualizacemi, je jako součást analýzy performance vhodná za předpokladu, že performance vychází ze západního modelu, či s ním experimentuje. V případě *Corbeaux* se nedomnívám, že je vhodné analyzovat *tělesnost* jako výlučný

¹⁰⁷ Původně se performance odehrávala ve veřejných prostorech (první vystoupení bylo na Marrákešském nádraží). V rámci světových festivalů bývá performance obvykle představována v divadelním prostoru typu black box.

¹⁰⁸ Respektive performerky propůjčují svou identitu kolektivnímu záměru (odhalení marocké tradice).

aspekt performance, jak je chápán v teoretické tradici divadelního tance/*contemporary dance*/performance v západní kultuře. Spíše i vzhledem k původu performance se mi jeví vhodné odhlédnout od západní fascinace tělem a snahy o jeho konceptualizaci, a tedy přistoupit k holistickému pojetí identity. Na základě argumentů ze třetí kapitoly budu analyzovat identitu a její kulturní kód nejen jako koncept uložený v mozku, ale i v těle.

Corbeaux vychází z ceremoniálních tradic, kterých se Bouchra Ouizguen účastnila jako dítě.¹⁰⁹ Historické kořeny marockých rituálů můžeme určit v islámské mystice zvané *sufismus*.¹¹⁰ Zvláště v Maroku má *sufismus* silnou tradici – ve 12. století, v době největšího rozmachu Islámu v zemi, byl *sufismus* podporován tehdejšími vládci Mahdi ibn Tumartem. V dalších stoletích došlo k upevnění sufijské tradice, což vyústilo ve specifickou podobu tradic praktikovaných výhradně v Maroku.¹¹¹

V oblasti Marrákeše, odkud pochází Bouchra Ouizguen, jsou dominantní především tradice skupin *tariqa*¹¹² *hamadsha* a *tariqa aïssawa*. Obě dvě zmíněné skupiny jsou specifické svými rituálními tradicemi, na rozdíl od jiných *tariq*, které například praktikují askezi namísto rituálů.¹¹³ Rituály jsou komplexní svým uspořádáním a účelem, která se liší podle místa praktikování a také podle kontextu rituálu. Součástí rituálů často bývá léčivá část, jež spočívá ve vyhnání *džina* z postiženého. Džinové mají tradici již v Koránu a jsou součástí kulturního rámce muslimské společnosti.¹¹⁴ Pro účely práce se zaměřím především na rozbor samotného průběhu rituálu v rámci ceremonie. V souladu s behavioristickou perspektivou se zaměřím na popis

¹⁰⁹ Tamtéž.

AL-MOUSAWI, Nahrain. Bouchra Ouizguen: The Subversive Feminine. In: *IBRAAZ: CONTEMPORARY VISUAL CULTURE IN NORTH AFRICA AND THE MIDDLE EAST* [online]. Ibraaz Publishing, 2019, 24 September 2015 [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: https://www.ibraaz.org/essays/132#_ftn3

¹¹⁰ CRAPANZANO, Vincent. *The Hamadsha: a study in Moroccan ethnopsychiatry*. Berkeley: University of California Press, 1973. ISBN 05-200-2241-6. str. 17

Sufismus je nejednotné hnutí islámské mystiky, které se snaží o přiblížení se k Bohu. Dostupné informace jsou většinou od badatelů ze západních univerzit či od arabských akademiků, kteří na západních univerzitách studovali. Kromě západní perspektivy existují texty v arabštině, ke kterým mi však chybí adekvátní úroveň znalosti jazyka.

¹¹¹ Tamtéž str. 18-19

¹¹² Znamená *uskupení*. *Tariqa hamadsha* je potom sufijské uskupení zvané *hamadsha*.

¹¹³ MATEO DIESTE, Josep Lluís. *Health and ritual in Morocco: Conceptions of the Body and Healing Practices*. BOSTON: BRILL, 2013. ISBN 978-90-04-23286-0. [cit. 2019-03-16], str. 256-257.

¹¹⁴ CRAPANZANO, Vincent. *The Hamadsha: a study in Moroccan ethnopsychiatry*. Berkeley: University of California Press, 1973. ISBN 05-200-2241-6. [cit. 2019-03-16], str. 133, 152.

ZÁRUBOVÁ, Monika. *Rituál hadra v Maroku: Léčivé praktiky gnawy a hamadši* [online]. Plzeň, 2017 [cit. 2019-03-15]. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/28461/1/DP%20ZARUBOVA%20final.pdf> str. 10.

pozorovatelného průběhu rituálu a nebudu odhadovat jeho metafyzickou rovinu.¹¹⁵ Vzhledem k podobnosti v pozorovaných projevech srovnám rituál s analyzovaným dílem.

Rituál je v rámci ceremonie veden za účelem navození stavu transu, do kterého se mají dostat jak vykonavatelé, tak případní pacienti, za předpokladu, že jde o léčivý rituál. V rámci rituálu Arabové trans dělí na dva stavy – *ḥal* a *jidba*. *Ḥal* v kontextu rituálu označuje nenásilný trans, stav podobný hypnóze či somnambulismu. Oproti *ḥalu* *jidba* je popisován jako stav podobný hněvu. Jde o komplexní soustavu pohybů, u kterých se zdá, že vykonavatel nemá kontrolu nad sebou samým jako v případě stavu *ḥal*.¹¹⁶ Jsou rovněž zaznamenány rozdíly mezi chováním mužů a žen v průběhu rituálu – transu. Ženy mají tendenci upadnout do transu rychleji než muži. Jejich pohyby jsou oproti mužským často pomalejší¹¹⁷. Není neobvyklé, že ženská vykonavatelka v průběhu rituálu zkolabuje a několik minut leží na zemi v kataleptickém stavu. Žena si při rituálu může rozvolnit šaty i vlasy. Ve stavu *ḥal* je pozorovatelný zrychlený dech a průběžné zrychlování pohybů. V momentě přechodu do stavu *jidba* vykonavatelka často vypadne z rytmu. Je možné pozorovat různé typy chování v tomto stavu – křik, paralýzu končetiny, stahy ve tváři či celkově křečovitě stavy. Pohyby jsou desorganizované a velmi rychlé, dále dominantní bývají pohyby hlavy a šíje¹¹⁸. Může se vyskytnout i tendence k sebepoškozování – záleží na dané skupině¹¹⁹. Většina žen přestane tancovat ještě před skončením hudby, která doprovází celý rituál.¹²⁰

Popsaná rituální tradice umožňuje vztáhnout informace k vlastnímu pozorování *Corbeaux*. V první části performance, po nástupu všech žen do středu prostoru, mohou předpokládat, že se performerky připravují na nadcházející „rituál“, který je má přivést do transu. Po počáteční části, kdy performerky postupně gradují rychlost pohybů a doprovodných zvuků, nastává ustálení rytmu na několik minut. Následující část performance mohou považovat za samotnou rituální část, s nastoupením stavů transu. Nástup stavu transu mohou odhadnout na základě shody mezi pozorovanými projevy

¹¹⁵ Behaviorismus nepokládá za relevantní mentální stavy či interpretace založené na nepozorovatelných jevech. Relevantní jsou pouze pozorovatelné jevy a chování, u nich si můžeme být jisti pravdivostí hodnotou.

¹¹⁶ CRAPANZANO, Vincent. *The Ḥamadsha: a study in Moroccan ethnopsychiatry*. Berkeley: University of California Press, 1973. ISBN 05-200-2241-6. str. 195-196.

¹¹⁷ I v rychlejších částech rituálu, např. ve stavu *jidby*.

¹¹⁸ ŽÁRUBOVÁ, Monika. *Rituál hadra v Maroku: Léčivé praktiky gnawy a hamadši* [online]. Plzeň, 2017 [cit. 2019-03-15]. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/28461/1/DP%20ZARUBOVA%20final.pdf> str. 39

¹¹⁹ *Tariqa hamadsha* ani *tariqa a'issawa* nejsou známy sebepoškozovacími tendencemi.

¹²⁰ Tamtéž str. 198-199.

při performance a výše zmíněným popisem chování při transu v rámci rituálu. Je možné pozorovat výše zmíněné somatické příznaky stavu. Kromě začervenání a zřetelně zrychleného dechu, jsou výrazné i záškuby ve tvářích performerek, jak je zmíněno výše.

V rámci svých performancí Bouchra Ouizguen pracuje především se staršími ženami, které mají zkušenosti s ceremoniálními tanci a obřady, mnohé z performerek jsou *shikhat*.¹²¹ Ouizguen sama píše, že není jejím záměrem obsazovat starší ženy (v kontrastu ke kultu mládí), nýbrž že obsazuje umělce, u kterých si cení jejich zkušeností a ochoty investovat do budoucnosti marocké kultury.¹²² *Shikhat* jsou ženy vychovatelky rituálů. Jejich zpěv a tanec propojuje ceremonie napříč marockou kulturou (působí na svatbách i rituálních obřízkách).¹²³ I přes jejich kulturní význam jsou společensky marginalizovány. Vzhledem k faktu, že vykonavatelky *shikhat* se veřejně prezentují způsobem, jakým se respektu hodna muslimská žena neprezentuje, je jejich společenský statut prakticky totožný s ženou praktikující prostituci.¹²⁴ V současné době je snaha ženy *shikhat* rehabilitovat a uznat jako součást marocké kultury bez morálního pohrdání.¹²⁵

Performerky převádějí svůj kulturní zvyk do „metaroviny“ pozorování. Pohled, který je divákům poskytnut, může být interpretován v souladu s kulturním zázemím. Je pravděpodobné, že marocký občan bude mít k prezentovanému obsahu blíže, než (středo)evropský občan (teze je argumentována výše prezentovanou metodologií). V rámci performance je divák přítomen intimnímu obrazu jak celospolečenskému, tak osobnímu. V rámci zmíněných ceremonií, ze kterých performance vychází, dochází

¹²¹ AL-MOUSAWI, Nahrain. Bouchra Ouizguen: The Subversive Feminine. In: *IBRAAZ: CONTEMPORARY VISUAL CULTURE IN NORTH AFRICA AND THE MIDDLE EAST* [online]. Ibraaz Publishing, 2019, 24 September 2015 [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: https://www.ibraaz.org/essays/132#_ftn3

¹²² OUIZGUEN, Bouchra a COMPAINE-O. Corbeaux: Creation 2014. *BOUCHRA OUIZGUEN* [online]. Paříž [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: <https://www.bouchraouizguen.com/corbeaux>

¹²³ KAPCHAN, Deborah, 'Moroccan Female Performers Defining the Social Body' [online]. *The Journal of American Folklore* 107.423, 1994, Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/541074?seq=1#page_scan_tab_contents str. 1

¹²⁴ CIUCCI, Alessandra. Embodying the Countryside in 'Aita Hasbawiya (Morocco). Yearbook for Traditional Music [online]. B.m.: Cambridge University Press, vol. 44, 2012. 109-128. [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31203950/Embodying_the_Countryside_in_Aita_Hasbawiya_%28Morocco%29.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1552689505&Signature=0kiY8HleDrob7wt5zKrHXr5nvU%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEmbodying_the_Countryside_in_the_Aita_H.pdf str. 119

¹²⁵ KAPCHAN, Deborah A. *Gender on the market: Moroccan women and the revoicing of tradition*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, c1996. New cultural studies. ISBN 08-122-1426-9. [cit. 2019-03-16], str. 198
Bouchra Ouizguen performerky nazývá vránami, podle čehož je i název Corbeaux, francouzsky vrána

k odhalení osoby (v rámci transu dochází dle popisu ke ztrátě kontroly) a zároveň k upevnění komunity.¹²⁶

Za zásadní rozměr díla, pro diváka z odlišného kulturního kontextu, považuji v *Corbeaux* samotný akt pozorování. V rámci etických mezí je možné pozorovat a interpretovat odlišnou kulturu za účelem naplnění potřeb zvědavosti. Performance nabízí přímo „laboratorní podmínky“ pro pozorování. V zásadě nabízí mezi-kulturní pohled a informace, ke kterým by divák bez zprostředkování těžko hledal přístup.¹²⁷ Interakce mezi pozorovatelem z odlišného kulturního kontextu a performerkou je výrazně nerovná. Performerka se dostává do pozice subjektu, který je pozorován. Performance je přitom bezpečný způsob, jak být konfrontován s odlišným kulturním prostředím, proto má pozorovatel výhodnou pozici. Samotné setkání dvou kultur je v případě uměleckého zprostředkování zdánlivě bezkonfliktní, avšak implicitně je přítomen také politický kontext.¹²⁸

V návaznosti na třetí kapitolu zmíním především historické vztahy. Zvláště v případě analýzy divadelních projevů postkoloniálních území je nutné vzít v potaz minulost států v područí západních mocností. V případě Maroka je zřetelné ovlivnění již jazykové, marocké nářečí je silně ovlivněno francouzským jazykem. Z politického hlediska je ovšem Maroko jednou z nejlépe integrovaných postkoloniálních zemí.¹²⁹ Pokud bych analyzovala performance vycházející z tradic některé ze sub-saharských zemí, pravděpodobně by politický kontext zabral hlavní část mé analýzy. Zásah do mnoha sub-saharských zemí byl drastičtější, důvodem byla především kulturní nejednotnost. Kolonialisté často zaváděli společný jazyk, který sloužil politickému záměru.¹³⁰

¹²⁶ Domnívám se, že zmíněná teze je kýženou katarzí každé kulturní performance. Z pohledu epistemického, který je prezentován v rámci metodologie, může být předpoklad ovlivněn kulturním pozadím pozorovatele.

¹²⁷ V rámci postkoloniálních teorií se setkáváme s pojmem *cultural voyeurism*. Při performance je pozorování možné také díky zprostředkovanému pocitu bezpečí – dle konvencí by se mi nic nemělo stát. APPIAH, Osei. Cultural Voyeurism: A New Framework for Understanding Race, Ethnicity, and Mediated Intergroup Interaction. *Journal of Communication* [online]. 2018, **68**(2), 233-242 [cit. 2019-04-01]. DOI: 10.1093/joc/jqx021. ISSN 0021-9916. Dostupné z: <https://academic.oup.com/joc/article/68/2/233/4958961>

¹²⁸ U divadelních projevů, které nejsou prvoplánově politické

¹²⁹ Diskutovaným problémem je problém mezi modernitou a tradicí. Většina marockých intelektuálů navíc s tradicí nemá velmi silné vazby, neboť od útlého věku studují na zahraničních školách. Jejich identita je tedy podstatně více transkulturní než identita běžného marockého občana, potažmo účastníka či vykonavatele zmíněných rituálů.

AMINE, Khalid. Crossing Borders, Al-halqa Performance in Morocco from the Open Space to the Theatre Building. *The Drama Review* [online]. 2001, **45**(2), 55-69 [cit. 2019-04-11]. DOI: <https://doi.org/10.1162/105420402760157682>. Dostupné z:

<https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/105420402760157682>.

¹³⁰ Dobrým příkladem je zavedení svahilštiny v Tanzanii.

V Maroku byla ovšem kultura jednotná a měla silnou tradici. V důsledku nerovnosti v koloniálních vztazích, došlo k zatvrzení marocké komunity ve své kulturní tradici, především mimo velká města. Vliv kolonializace je pozorovatelný v mísení západní divadelní tradice s predivadelními formami, existujícími v Maroku již před francouzským obsazením.¹³¹ Zásadním politickým rysem v případě analýzy divadelního projevu postkoloniálních zemí je především chování příslušníků západní kultury při kontaktu s nimi. Jejich přístup ke kulturám mimo evropský kontinent je historicky až pohrdavý. Kromě oklešťování jejich tradic do západních forem a konceptualizací, má člen západní kultury tendenci redukovat odlišnou kulturu na „něco exotického, zajímavého“. Samotnou odlišnost, která způsobuje fascinaci, následně příslušník západní tradice (vědomky i nevědomky) přizpůsobí do jemu přístupných konceptualizací, čímž zkoumanou kulturu dekontextualizuje.¹³²

Jako příklad nevědomého upravování vnímaného do zažitého vzorce vnímatele, uvedu tendenci medializovat události, což následně vztáhnu k reflexi díla *Corbeaux*. Samotný proces medializace je ovlivněn kulturními schématai nehledě na rychlost globalizace. Ačkoliv vlivem medializace vzniká komunikační nadstavba¹³³ k běžné komunikaci, je možné předpokládat, v rámci kulturních rozdílů, i jistou deformaci informací v závislosti na kulturním pozadí příjemce informace. Dochází nejen k překladům, ale také k mísení symbolů, významů a zkušeností – každý jednotlivec, který informaci čte, ji svým způsobem deformuje kulturními rámci. Informace, kterou lze považovat za objektivní, je bazální pozorování „hle, tady se něco děje“¹³⁴. Základní pozorovatelný jev je společným východiskem, ke kterému lze plošně vztáhnout výrok s pravdivostní hodnotou, dále jsou výroky a jejich případná pravdivostní hodnota ovlivněny příslušnými kulturními schématai. V případě reflexe díla *Corbeaux* v jednotlivých zemích, kde bylo prezentováno, jde především o psané recenze, které se

BLOMMAERT, Jan. Language Policy and National Identity. RICENTO, Thomas. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, s. 239-254. ISBN 0-415-76384-3. [cit. 2019-04-11], str. 246.

¹³¹ AMINE, Khalid. Crossing Borders, Al-halqa Performance in Morocco from the Open Space to the Theatre Building. *The Drama Review* [online]. 2001, 45(2), 55-69 [cit. 2019-04-11]. DOI: <https://doi.org/10.1162/105420402760157682>. Dostupné z: <https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/105420402760157682>.

¹³² viz. argumentace ve druhé kapitole.

¹³³ DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287 [cit. 4.11.2018]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf> str. 264-268.

¹³⁴ Analogicky k příkladu s *gavagai*: „hle, králík“.

vyskytují převážně online.¹³⁵ Podpurným příkladem může být opět *gavagai*. V základu se lze domluvit, zdali oba jedinci ukazují na králíka, a ne pouze na ucho králíka, ovšem v případě ontologických významů („králíkování“, „bytnost králíka“ apod.) dojde k roztržiténosti reference, neboť lze stěží potvrdit, že oba jedinci skutečně mluví „o tom samém“. V případě *Corbeaux* jde o aplikování zaběhnutého přístupu k vnímání performancí, ačkoliv v kontextu mimo-kulturního divadelního projevu není aplikace vhodná.¹³⁶

S ohledem na výše zmíněný koncept *embodied cognition* teoreticky navrhnu rámec, který *Corbeaux* může představovat pro diváka z totožného kulturního kontextu. Jak jsem zmínila ve třetí kapitole, paměť není pouze doménou mysli, nýbrž je aktivně propojena s tělem. Na základě výše zmíněného výzkumu s tanečnicí a divákem, pozorujícími tanec¹³⁷, mohu předpokládat, že zkušenost umožňuje komplexní nazírání na pozorovanou situaci. Při opakování zmíněného výzkumu¹³⁸ došlo při sběru výsledků k pozorování aktivity v oblastech mozku, které souvisí s konceptualizací a epizodickou pamětí¹³⁹. Výraznou aktivitu v daných centrech bylo možné pozorovat u diváků s předchozími zkušenostmi s tancem. Nezkušený divák konceptualizující a epizodickou oblast zapojuje minimálně, jejich vnímání pozorovaného tance bylo tedy kontextuálně usouvztažněno méně než u zkušených pozorovatelů.¹⁴⁰ Na základě zachycené aktivity lze argumentovat, že větší zkušenosti buď s pozorováním tance, či s praktikováním tance, mají vliv na pozorovatelovu schopnost tanec usouvztažnit. Je tedy možné předpokládat, že při vnímání situace, která je propojitelná s předchozí zkušeností, pozorovatel vztahuje pozorované do širšího kontextu. Proto se domnívám, že pozorovatel performance *Corbeaux*, který má buď přímou zkušenost nebo lidovou zkušenost¹⁴¹ s prezentovaným rituálem, bude odlišně konceptualizovat, na rozdíl od

¹³⁵ Příklad uvedu v podkapitole 4.1. přímo v českém prostředí v návaznosti na představení *Corbeaux/Vran* na festivalu 4+4 dny.

¹³⁶ Detaily uvedu v podkapitole 4.1. níže.

¹³⁷ JANG, Seon Hee a Frank E POLLICK. Experience Influences Brain Mechanisms of Watching Dance. *Dance Research* [online]. 2011, 29(supplement), 352-377 [cit. 2019-03-14]. DOI: 10.3366/drs.2011.0024. ISSN 0264-2875. Dostupné z: <http://www.euppublishing.com/doi/abs/10.3366/drs.2011.0024>

¹³⁸ STEVENS, Catherine a Shirley MCKECHNIE. Thinking in action: thought made visible in contemporary dance. *Cognitive Processing* [online]. 2005, 6(4), 243-252 [cit. 2019-04-06]. DOI: 10.1007/s10339-005-0014-x. ISSN 1612-4782. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10339-005-0014-x>.

¹³⁹ Epizodická paměť se týká vzpomínek na události, zahrnuje časový i citový rozměr události

¹⁴⁰ STEVENS, Catherine a Shirley MCKECHNIE. Thinking in action: thought made visible in contemporary dance. *Cognitive Processing* [online]. 2005, 6(4), 243-252 [cit. 2019-04-06]. DOI: 10.1007/s10339-005-0014-x. ISSN 1612-4782. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10339-005-0014-x>

¹⁴¹ „Babička vyprávěla...“, „viděl jsem jako dítě“ apod.

diváka bez jakékoliv zkušenosti. Konceptualizace se budou lišit jednak od pozorovatele z odlišného kulturního prostředí, a zároveň od pozorovatele ze stejného kulturního prostředí, který má zkušenosti s rituální tradicí kvantitativně méně. V zásadě jde o rámec, se kterým divák performance usouvztažní. Předpokládám, že pozorovatel z Maroka bude mít minimálně zkušenosti „z druhé ruky“.¹⁴²

Jednotlivé performerky *Corbeaux* mají několikaleté zkušenosti s praktikováním rituální tradice. S každým dalším prováděným rituálem jsou patrně jemnější rozdíly oproti předchozímu. Rozdíly závisí na prostředí – teplota vzduchu, množství světla, druh prostoru (otevřený/uzavřený) apod. S každým opakováním je identita aktéra rituálu citlivější k odlišnostem oproti uloženým zážitkům – např. dnes je tepleji než před rokem při stejné příležitosti. Z prostředí a současného osobního stavu se odvíjí i kondice, kterou má aktér při rituálu. Vykovávání rituálu jako „vtělené konceptualizace“¹⁴³ v identitách členů komunity, slouží k upevnění společenství. Zároveň prožívání sebe sama jednotlivých členů komunity ovlivňuje, jak bude konceptualizace probíhat v jednom konkrétním rituálu.

Zásadní v procesu pohybu těla je i *slovník*, který je používán k jeho popisu, případně jako nástroj k učení daného pohybu. Výše zmíněný výzkum Catherine Stevénsové a Shirley McKechnie¹⁴⁴, je argumentem pro předpoklad, že zkušenosti při učení se pohybům mají vliv na prožívání pohybu, či na prožívání pozorování daného pohybu u jiné osoby. Samotná konceptualizace sebe samého při vykonávání daného pohybu je stěžejní při vnímání nejen daného pohybu, ale celého dění kolem – místo, kde je pohyb vykonáván, jak je dotyčný k pohybu instruován apod. Verbalizace procesu učení pohybu, potažmo i jeho kontextu, je možným vysvětlením pro aktivaci mozkové oblasti týkající se konceptualizace při pozorování tance zkušenými tanečníky/performery. Čím více zkušeností dotyčný má, tím jsou konceptualizace bohatší, neboť se týkají vlastního prožívání a osobních vzpomínek.

V případě pozorování *Corbeaux* předpokládám, že kulturní zkušenost je opravdu zdrojem zcela odlišných a snad i intenzivnějších prožitků z pozorování. U pozorovatele

¹⁴² Zde záleží i na socioekonomickém postavení pozorovatele. Jak jsem již zmínila výše, mnoho arabských vzdělanců studuje na zahraničních školách již od útlého věku a jejich kulturní rámec bude výrazně posunut směrem k západnímu (školy jsou většinou americké či britské).

¹⁴³ Obrat píší pro zdůraznění, že konceptualizace se netýká pouze mysli, nýbrž i těla. Konceptualizace je vstřebána jedním celkem.

¹⁴⁴ STEVENS, Catherine a Shirley MCKECHNIE. Thinking in action: thought made visible in contemporary dance. *Cognitive Processing* [online]. 2005, 6(4), 243-252 [cit. 2019-04-06]. DOI: 10.1007/s10339-005-0014-x. ISSN 1612-4782. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10339-005-0014-x>

s marockým kulturním zázemím pravděpodobně půjde o osobní zážitek, který může zahrnovat i mnoho vzpomínek z průběhu života. Slovník, kterým je konceptualizován nejen pohyb a jeho učení, ale samotný jeho kontext, má svůj zdroj v jazyce. V případě Maroka a prezentování rituální tradice, můžeme předpokládat, že půjde o ontologické závazky marockého nářečí arabského jazyka. Jak bylo argumentováno ve třetí kapitole, jazyk je s pohybem výrazně provázán.

V rámci konceptu *embodied cognition* je třeba si uvědomit, že propojení těla a mysli v jednotný koncept je kontroverzní především pro zástupce západní kultury. Není proto vhodné rozlišovat dvě substance při analýze díla, jehož původní kultura substanciální dualismus ke konceptualizaci neužívá.

Vzhledem k co nejadekvátnějším výsledkům pozorování by bylo vhodné danou performance vidět vícekrát a pozorované chování spolu porovnat. Jelikož performance věrně představuje ceremoniální tradici rituálů, je délka performance a její průběh v souladu s průběhem rituálu. Délka se odvíjí od kondice jednotlivých performerek, podobně jako při rituálu, přestávají tančit, jakmile se cítí vyčerpané¹⁴⁵. Průběh rituálu se liší podle individuálních stavů performerek na základě jejich subjektivního rozpoložení.

Vzhledem k argumentu Rustoma Baruchy, prezentovanému ve třetí kapitole, se z etických důvodů zdržím snahy o významovou konceptualizaci performance. I samotné doptání se autorky je diskutabilní, neboť by se jednalo o překlad mezi jazyky, což je v porozumění ohroženo chybou (viz. druhá kapitola). V rámci transkulturního přístupu jsem usouvztažnila pozorované s kulturní tradicí, kterou je dle srovnání sufijská ceremonie. Zároveň jsem argumentovala empiricky podloženými hypotézami vztah performance, identity a kulturního kontextu, vzhledem ke zkoumání kultury mimo západní kontext.

4.1. Reflexe díla *Corbeaux/Vrány* v rámci festivalu 4+4 dny v českém prostředí

V následující podkapitole ukáži na recenzích díla *Corbeaux/Vrány* v českém prostředí kulturně ovlivněné analytické přístupy. Performance bylo možno vidět

¹⁴⁵ Zde navazuji na pozorování rituálů popsaných výše, známky tělesného vyčerpání v průběhu performance, kterou jsem navštívila, jsem nebyla schopna pozorovat.

na festivalu 4+4 dny v roce 2018. V návaznosti na uvedení byly napsány dvě stěžejní recenze, které podrobím reflexi.

První recenzi napsala Tereza Richterová pro internetovou databázi *Divá báze*.¹⁴⁶ Autorka recenze vyzdvihuje antropologický rozměr díla a usouvztažňuje rituální trans s holotropním dýcháním. K dominantnímu rysu díla *Corbeaux* je v recenzi psána pasáž:

*„Performerky umístily a vystavily svá těla v prostoru, který sdílely s pozorovateli, a divákům tak poskytly možnost interaktivity a participace v podobě volného procházení mezi rozestavěnými těly. Ač k této aktivitě opakovaně pobízeli také návštěvníci z řady organizátorů, drtivá většina přihlížejících se rozhodla instalaci sledovat z jedné monoperspektivní vzdálenosti, a nevyužili tak potenciál celé události.“*¹⁴⁷

V pasáži je patrný důraz na tělo a jeho konceptualizaci, v souladu s interpretační tradicí západní teoretické tradice. Vzhledem k argumentaci v analýze se domnívám, že je soustředění na tělo poměrně zplošťující analytická strategie. V souladu s propojením postupů *contemporary dance* a rituálních tradic je analýza formy performance vzhledem k tělu reduktivní, protože odvádí pozornost od samotného prezentování marocké kulturní tradice. Samotné oddělení tělesné složky od obsahu je krokem, který je podpořený substantiálním dualismem zakořeněným v naší západní společnosti. Performerky totiž kromě vystavení vlastních těl vystavují část své identity, která se manifestuje v rámci marocké kulturní tradice. Samotná volba slov závažně formuje vyznění performance, proto v analýze výše navrhuji revizi slovníku pro analýzu divadelních projevů odlišných kultur. Samotnou performance autorka recenze popisuje jako instalaci, vzhledem k významovému uchopení performance jakožto přehlídky těl. V recenzi je rovněž popsána tendence k voyerismu při sledování performancí – ať už jde o fascinaci samotným tělem, jak performance konceptualizuje západní kultura, či o fascinaci odlišným, jak je možno chápat performance odlišných kultur z hlediska transkulturality. V zásadě recenze splňuje předpoklad, že při analýze děl odlišných kultur má

¹⁴⁶ RICHTEROVÁ, Tereza. 4+4 dny v pohybu 2019: Displacement/Přemístění a Corbeaux/Vrány – O pohybu i zastavení. Copyright © Divá báze: Vaše divadelní databáze [online]. Olomouc: Katedra divadelních a filmových studií [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: <https://divabaze.cz/44-dny-v-pohybu-2019-displacement-premistení-a-corbeaux-vrany-o-pohybu-i-zastavení/>.

¹⁴⁷ Tamtéž.

příslušník západní kultury tendenci aplikovat analytické postupy, které nemusejí být kontextuálně vhodné. V první recenzi je přímo patrná aplikace substanciálního dualismu v percepci díla, ačkoliv marocká kultura substanciální dualismus nepoužívá. Spíše nabízí k pozorování identitu performerky než její tělo.

Druhá recenze vyšla online v rámci periodika *Taneční zóna*, autorkou je Barbora Kašparová.¹⁴⁸ Autorka se v recenzi pouští do konceptualizací v souvislosti s názvem performance – chápe performerky jako vrány. Podobně jako v předchozí recenzi, je i v této recenzi primární soustředění pozornosti autorky recenze na tělo. Zároveň má autorka potřebu reflektovat svou pozici vzhledem k performerkám. Celkově performance vnímá jako transcendentální zážitek, jak ukazuje tento úsek recenze:

„Bylo možné se na čtyřicet minut ponořit do zvuku vokální kompozice a přistoupit na jiné plynutí času, či se performerkám fyzicky přiblížit, měnit svou polohu vůči nim, prohlížet si jejich tváře a těla a uvažovat nad tím, co je to za ženy, kdo jsou tyto vrány. Sama jsem se nedokázala vyhnout konotacím s „hluchoněmými“ muslimkami, žebrajícími o podpis podivné petice, které znám z Paříže, ale přemohla jsem negativní asociaci a přistoupila na sugesci transcendentálního účinku vraního chóru.“¹⁴⁹

V prezentovaném úseku recenze autorka zmiňuje vlastní dojem z performance a vztahuje jej za rámec vlastní identity, jako významové vymezení díla. Vzhledem k argumentaci v analýze jde o spekulativní zobecňování osobní perspektivy autorky na celou performance, kterou konceptualizuje téměř jako duchovní podívanou (což je v souladu se západní perspektivou¹⁵⁰). Zmiňuje také prolnutí vlastní zkušenosti s identitou performerek, která je vymezena náboženským vyznáním – vzpomíná na muslimky v Paříži, které shánějí podpis pro petici. Reflexe díla je v případě druhé recenze velmi osobní a v souladu se subjektivní perspektivou je dobré zdůraznit, že jde o osobní dojmy a interpretace. Přesto autorka performance

¹⁴⁸ KAŠPAROVÁ, Barbora. O hledání v neurčitosti. *Taneční zóna* [online]. Praha: Divadelní ústav, 2018 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: <http://www.tanecnizona.cz/index.php/recenze/item/825-o-hledani-v-neurcitosti>.

¹⁴⁹ KAŠPAROVÁ, Barbora. O hledání v neurčitosti. *Taneční zóna* [online]. Praha: Divadelní ústav, 2018 [cit. 2019-04-11]. Dostupné z: <http://www.tanecnizona.cz/index.php/recenze/item/825-o-hledani-v-neurcitosti>.

¹⁵⁰ Rituální projevy často spojujeme s účelem duchovním, neboť v naší kultuře se křesťanství omezilo na duchovní rozměr. Marocké rituály mají ovšem často spíše zdravotní účel, což v důsledku své kulturní zkušenosti může západní divák jako možnost pominout.

projektuje vlastní dojmy jako významy (jde o transcendenci) a účel (navodit odlišné plynutí času) na samotnou performance.

V obou recenzích je patrná tendence soustředit se na tělo a jeho konceptualizaci v rámci viděné performance. Vzhledem k argumentaci konceptem *embodied cognition* se domnívám, že jde o zbytečnou redukci díla na západní fascinaci tělem, která nás provází od 20. století, kdy vystřídala fascinaci myslí. Oddělené vnímání tělesného a obsahového je důsledkem substanciálního dualismu, který je v západní kultuře užíván jako schéma k vnímání skutečnosti. Ačkoliv Bouchra Ouizguen užívá ve své tvorbě metod *contemporary dance*, nejde o jediný aspekt jejích děl. Jde spíše o metodu, která přehledně očišťuje od formálně nadbytečných prvků a předkládá minimalistický obraz marocké kultury, jak ji prožívají její členky. Vzhledem k nemožnosti určit prožívání jednotlivce je vhodné soustředit se na pozorovatelné chování (behavioristický přístup). Na základě pozorování je možné se oprostit od zbytečného sémantického vymezování a být svědkem intimního projevu.

5. Závěr

Téma práce jsem vybrala vzhledem k narůstajícímu dovozu divadelních produkcí z odlišných kultur. *Corbeaux* bylo v českém kontextu reflektováno v souvislosti s ostatními díly z blízkého východu, uvedených v rámci festivalu 4+4 dny.

V této práci jsem vyzdvihla limity mezikulturního zkoumání na lingvistických argumentech. Konceptem jazykové relativity jsem upozornila na možnost, že můžeme být v našem vnímání ovlivněni naší kulturou. Zároveň jsem poukázala na nedostatky mezikulturní komunikace příkladem s *gavagai*, jak jej popsal Willard van Orman Quine. Oba dva koncepty jsou připomínkami, že naše referenční rámce nejsou absolutní, a zvláště v případě systémů západní tradice jako je fenomenologie, nemůžeme systém objektivně vztáhnout na všechny kultury naší planety.

S důrazem na odlišnosti mezi kulturami jsem se pokusila navrhnout přístup v rámci západní tradice, který by byl vstřícný při analýze divadelních projevů odlišných kultur. Zvolila jsem kognitivní teatrologii, neboť se snaží pracovat s empiricky prokázanými koncepty. Vzhledem k lingvistickým argumentům, jsem musela metodologii zrevidovat, především jí vytknout podklad právě ve fenomenologické tradici, ze které přebírá metodologii plnou neurčitých, kulturně vázaných, pojmů. Ve své analýze fenomenologický podklad použitého konceptu *embodied cognition* nahrazuji empirickým podložením. Kdybych analyzovala performance z Německa, pravděpodobně bych fenomenologickou tradici použila primárně, nicméně při analýze marocké performance se mi to nezdálo vhodné.

V rámci transkulturního přístupu jsem analyzovala samotnou pozici dvou kultur při mezikulturní komunikaci, jakou je performance. Důsledky jsou patrné i při případné analýze, což má historické kořeny už v kolonialismu. Politický rys komunikace je vhodné začlenit do perspektivy, neboť ukazuje, jaký vliv má západní kultura a jakou má tendenci vstřebávat odlišné divadelní formy a přizpůsobovat je svým konvencím. Tendenci jsem ukázala na dvou recenzích, které byly napsány jako reflexe na uvedení díla *Corbeaux/Vrány* v českém kontextu na festivalu 4+4 dny. Obě autorky zřetelně přistupovaly k dílu prizmaty západní kultury, což v textech zvýrazňují a komentují. Na příkladových recenzích jsem ukázala, jak jsou analýzy divadelních projevů odlišných kultur zbytečně nevstřícné. Soustředěnost na konceptualizaci těla ubírá další analytické perspektivy, zároveň by substanciální dualismus neměl být podkladem analýzy za hranicemi západní kultury. Především tím trácí samotná západní teatrologie, potažmo

západní kultura, neboť si slepou aplikací zavedených metod znemožňuje nazírání pramenící z transkulturní interakce. I kdyby nešlo perspektivu odlišné kultury zcela pochopit, je možné, že snaha o vysvětlení ponoukne nápad k revizi stávajících perspektiv, což může západní kulturu posunout v mezikulturní komunikaci blíže k ostatním a naopak.

Mnou navržená metodologie je ovšem nefunkční pro vystavění konvenční analýzy – nedovoluje sémantické uchopení pozorovaného, a tak se drží viditelných projevů. Domnívám se ovšem, že pro analýzu děl s kulturními přenosy není nutné (a vždy vhodné) konceptualizovat obsah. Protože je třeba počítat s nevědomým konceptualizováním, načrtla jsem v práci polemiku, zdali se lze zcela oprostít od západního prizmatu. Sama jsem při psaní práce výrazně pocítila limity své kulturní perspektivy, především při snaze o oproštění se od užívaných slov. Při popisu konceptu *embodied cognition* jsem často neměla jinou možnost než substanciální dualismus použít k argumentaci. Často jsem nevědomky použila slovo *fénomén*, pro což jsem následně hledala vhodný ekvivalent, načež jsem se dostala do úzkých, neboť mnoho jich v českém jazyce k dispozici není.

Během psaní práce jsem narazila na koncepty, které jsem do ní nezařadila, neboť by se jednalo o otevírání nových témat. Jsou nicméně podnětem pro další zkoumání ve zmíněné problematice. Koncepty by bylo vhodné zařadit do širší teoretické publikace, která by poskytovala oporu pro analýzy a etablovala terminologii, která by vycházela z empiricky podložených konceptů a mohla by tak být vztažena za rámec západní kultury jako nejobjektivnější dostupný aparát. Především by teatrologie mohla reflektovat současný vývoj v oblasti kognitivní neurovědy. Empirické výzkumy lidského mozku mohou pomoci teatrologii získat náhled na vnímání divadelních představení na základě skutečných dat. Zároveň na základě představy o fungování lidského mozku může teatrologie revidovat své dosavadní metodologie a přiblížit se tak vážnosti, kterou mají přírodní vědy. Z hlediska transkulturního přístupu by šlo pokračovat ve zkoumání mezi západních perspektiv a zkoumat, jaká je pozice západní kultury ve světě, jaký má vliv a jak příliš nemodifikovat odlišné kultury, aby neztratily svůj kontext v západním kontextu pro ně nesrozumitelným a nevhodným. Nabízí se i analýza západního kontextu ztvárněného jinou kulturou – co je jinak a proč. Zároveň je možné i cílené zadání kánonu západní tradice (např. Shakespeara) souboru, který pochází z odlišné kultury a následně pozorovat, jak je zpracováno, zdali bylo dílo dekontextualizováno apod.

Cílem mé práce bylo nastavit vstřícnou a střízlivou metodologii pro analýzu divadelních projevů odlišných kultur. Jak jsem zmínila výše, pro vystavění konvenční analýzy se metodologie nehodí, nicméně právě tím nastavuje možnost jiného náhledu na daná díla. Zároveň jistý odstup od konceptualizací se jeví jako etický krok v přístupu k jiné kultuře a umožňuje přistoupit k dílu bez prvoplánových interpretací. Z metodologie zároveň plyne jistá neurčitost, co se týče sémantického vymezení pozorovaného. Hledání významů metodologie přímo nedovoluje, spíše nabádá k pozorování a k relativizaci vlastních postojů, které vycházejí z odlišné kulturní tradice. Nastavená metodologie je tak především krokem od zbytečných metafyzických konceptualizací. Důraz je přitom kladem na vstřícnost k odlišnosti.

Seznam použité literatury

ALLOLIO-NÄCKE, Lars. Transculturalism: Public service media and integrationist imaginaries for the governance of difference. *Encyclopedia of Critical Psychology* [online]. New York, NY: Springer New York, 2014, 2014, **10**(3), 1985-1987. DOI: 10.1007/978-1-4614-5583-7_316. Dostupné z: http://link.springer.com/10.1007/978-1-4614-5583-7_316

AMINE, Khalid. Crossing Borders, Al-halqa Performance in Morocco from the Open Space to the Theatre Building. *The Drama Review* [online]. 2001, **45**(2), 55-69. DOI: <https://doi.org/10.1162/105420402760157682>. Dostupné z: <https://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/105420402760157682>.

ANTONSICH, Marco. Interculturalism versus multiculturalism – The Cattle-Modood debate: Public service media and integrationist imaginaries for the governance of difference. *Ethnicities* [online]. New York, NY: Springer New York, 2015, 2014, **16**(3), 470-493. DOI: 10.1177/1468796815604558. ISBN 978-1-4614-5582-0. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1468796815604558>

APPIAH, Osei. Cultural Voyeurism: A New Framework for Understanding Race, Ethnicity, and Mediated Intergroup Interaction. *Journal of Communication* [online]. 2018, **68**(2), 233-242. DOI: 10.1093/joc/jqx021. ISSN 0021-9916. Dostupné z: <https://academic.oup.com/joc/article/68/2/233/4958961>

BACK, Michele. *Transcultural Performance: Negotiating Globalised Indigenous Identities*. New York: Palgrave Macmillan, 2015. ISBN 978-1-349-48957-2.

BALME, Christopher B. *Decolonizing the stage: theatrical syncretism and post-colonial drama*. New York: Oxford University Press, 1999. ISBN 0198184441.

BARAKAT, Halim. *The Arab World: Society, Culture and State* [online]. Berkeley: University of California Press, 1993. ISBN 978-0520084278. Dostupné z: <http://intersci.ss.uci.edu/wiki/eBooks/MidEast/BOOKS/The%20Arab%20World%20Barakat.pdf>

BAUM, William. *Understanding Behaviorism*. 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishing, 2005. ISBN 1-4051-1261-1.

BHARUCHA, Rustom. *Theatre and the world: performance and the politics of culture*. New York: Routledge, 1993. ISBN 04-150-9215-9.

BLOMMAERT, Jan. *Language Policy and National Identity*. 2006. In: RICENTO, Thomas (ed.) *Language and Social Change: An Introduction to Language Policy: theory and method* [online]. London: Blackwell Publishing, 2006, s. 238-354. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Jan_Blommaert/publication/265850467_Language_Policy_and_National_Identity/links/541eff2e0cf203f155c24a7e.pdf

BORODITSKY, Lera. *Does Language Shape Thought? Mandarin and English Speaker's Conceptions of Time* [online]. *Cognitive Psychology*. 2001, **43**, 1-22. Dostupné z: http://logic.amu.edu.pl/images/7/7e/Socjo_Boroditsky.pdf

COOK, Amy. Interplay: The Method and Potential of a Cognitive Scientific Approach to Theatre. *Theatre Journal* [online]. 2008, **59**, 579-594. Dostupné z: <https://projectnarrative.osu.edu/sites/projectnarrative.osu.edu/files/Cook-Theatre-Journal.pdf>

CRAMER, Franz Anton. Hyperexoticism: On New Transcultural Performance. *Performance Research* [online]. New York, NY: Springer New York, 2014, 2014, **8**(2), 55-60. DOI: 10.1080/13528165.2003.10871928. ISBN 978-1-4614-5582-0. ISSN 1352-8165. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13528165.2003.10871928>

CRAPANZANO, Vincent. *The Hamadsha: a study in Moroccan ethnopsychiatry*. Berkeley: University of California Press, 1973. ISBN 05-200-2241-6.

CIUCCI, Alessandra. Embodying the Countryside in 'Aita Hasbawiya (Morocco). Yearbook for Traditional Music [online]. B.m.: Cambridge University Press, vol. 44, 2012. 109-128. Dostupné z: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31203950/Embodying_the_Countryside_in_Aita_Hasbawiya_%28Morocco%29.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1552689505&Signature=0kiY8HleDrob7wt5zKrHXr5nvU%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEmbodying_the_Countryside_in_the_Aita_H.pdf

DAVIES, David. "Dancing Around the Issues: Prospects for an Empirically Grounded Philosophy of Dance." *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, vol. 71, no. 2, 2013, s. 195–202. Dostupné z: www.jstor.org/stable/23597555.

DIMAGGIO, Paul. *Culture and Conition* [online]. Annual Review of Sociology, 1997.23:263-287. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/a734/188a9b7d072ccafd1c5d32439ddb04b3d50e.pdf>

DIJKSTRA, K., KASCHAK, M.P. and R.A. ZWANN. *Body posture facilitates retrieval of autobiographical memories*[online]. Cognition, 2007, 102. str. 139-149. Dostupné z: <http://library.allanschore.com/docs/BodyPostureAutobioDijkstra06.pdf>

EVANS, Nicholas; LEVINSON, C. Stephen. *The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science* [online]. Behavioral and Brain Sciences. 2009, **3**, str. 429-492, dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/25D362A6566FCA4F51054D1C41104654/S0140525X0999094Xa.pdf/div-class-title-the-myth-of-language-universals-language-diversity-and-its-importance-for-cognitive-science-div.pdf>

EVERETT, Daniel, L. *Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language*[online]. Current Anthropology. 2005, **46**(4), 1-69. Dostupné z: http://www.dcs.qmul.ac.uk/imc/ds/twiki/pub/Main/CoordinationReadingGroup/Everett_on_culture_and_grammar.pdf

FEGHALI, Ellen. Arab Cultural Communication Patterns. *Internatinal Journal of Intercultural Relations* [online]. 1997, **21**(3), 345-378. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Ellen_Feghali/publication/222304936_Arab_cultural_communication_patterns/links/59fdd3070f7e9b9968c31e47/Arab-cultural-communication-patterns.pdf

FENSHAM, Rachel a Odette KELADA. Dancing the Transcultural across the South. *Journal of Intercultural Studies* [online]. 2012, **33**(4), 363-373. DOI: 10.1080/07256868.2012.693818. ISSN 0725-6868. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07256868.2012.693818>

FISCHER-LICHTE, Erika. *Estetika performativity*. Mníšek pod Brdy: Na konári, 2011. Teorie (Na konári). ISBN 978-80-904487-2-8.

GRAHAM, G. Behaviorism. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 1995, 2015 edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/behaviorism/#7>

GUTCHESS, A.H., INDECK, A. *Cultural Influences on Memory* [online]. Progress in Brain Research vol.178, 2009. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.613.3890&rep=rep1&type=pdf>

HAERI, Niloofar. Form and Ideology: Arabic Sociolinguistic and Beyond. *Annual Review of Anthropology* [online]. 2000, **29**, 61-87. Dostupné z: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/31944254/annurev.anthro.29.1.61.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1544462374&Signature=PqLJEfhOATnxvhjyz%2FrmRP0ysrE%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DForm_and_Ideology_Arabic_Sociolinguistic.pdf

HART, Elizabeth. *Performace, phenomenology, cognitive turn*. In: HART, Elizabeth a Bruce MCCONACHIE. *Performance and Cognition: Theatre studies and the cognitive turn*. London and New York: Routledge, 2006, s. 29-51. ISBN 0-415-76384-3.

HAUK, Olaf, Ingrid JOHNSRUDE a Friedemann PULVERMÜLLER. Somatotopic Representation of Action Words in Human Motor and Premotor Cortex. *Neuron* [online]. 2004, **21**(2), 301-307. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0896627303008389>

HAVLÍČKOVÁ KYSOVÁ, Šárka. Metaforý, kterými hrajeme. Perspektivy a meze české kognitivní teatrologie. *Theatralia* [online]. 2015, **18**(1), 65-84. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/133607/1_Theatralia_18-2015-1_10.pdf?sequence=1

CHAMBERS, Claire Maria. *Performance Studies and Negative Epistemology*. London: Palgrave Macmillan UK, 2017 [cit. 2019-03-11]. ISBN 978-1-137-52043-2

CHOMSKY, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax* [online]. Massachusetts: MIT Press, 1965. Dostupné z: <https://faculty.georgetown.edu/irvinem/theory/Chomsky-Aspects-excerpt.pdf>

CHOMSKY, Noam. *Language and Mind*. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 978-0-521-67493-5

JANG, Seon Hee a Frank E. POLLICK. Experience Influences Brain Mechanisms of Watching Dance. *Dance Research* [online]. 2011, **29**(supplement), 352-377. DOI: 10.3366/drs.2011.0024. ISSN 0264-2875. Dostupné z: <http://www.eupublishing.com/doi/abs/10.3366/drs.2011.0024>

KAPCHAN, Deborah A. *Gender on the market: Moroccan women and the revoicing of tradition*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1996. New cultural studies. ISBN 08-122-1426-9.

KAPCHAN, Deborah, 'Moroccan Female Performers Defining the Social Body' [online]. *The Journal of American Folklore* 107.423, 1994, Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/541074?seq=1#page_scan_tab_contents

KOVACS, Teresa a Koku G. NONOA. *Postdramatisches Theater als transkulturelles theater*. Leck: CPI books, Universitat Innsbruck, 2018. ISBN 978-3-8233-8191-4.

LO, Jacqueline a Helen GILBERT. Towards a Topography of Cross-Cultural Theatre Praxis. *The Drama Review* [online]. 2002, **46**(3), 31-53. Dostupné z: https://pure.royalholloway.ac.uk/portal/files/22637612/Lo_and_Gilbert_Topography_of_Cross_Cultural_Theatre_Praxis.pdf

MARVAN, Tomáš a Lumila DOSTÁLOVÁ. W.v.O. Quine: *Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006, s. 4-30. ISBN 80-7043-510-0.

MATEO DIESTE, Josep Lluís. *Health and ritual in Morocco: Conceptions of the Body and Healing Practices*. BOSTON: BRILL, 2013. ISBN 978-90-04-23286-0.

MCCONACHIE, Bruce. *Cognitive Studies and Epistemic Competence in Cultural History*. Moving beyond Freud and Lacan. In: HART, Elizabeth a Bruce MCCONACHIE. *Performance and Cognition: Theatre studies and the cognitive turn*. London and New York: Routledge, 2006, s. 52-75. ISBN 0-415-76384-3.

QUINE, W. V. *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press, 1969. ISBN 0-231-03307-9.

QUINE, Willard Van Orman. *O tom, co je*. DOSTÁLOVÁ, Lenka a Tomáš MARVAN. *Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006, s. 32-54. ISBN 80-7043-510-0.

QUINE, W. v. O. *Věci a jejich role v teoriích*. Tomáš a Lumila DOSTÁLOVÁ. W.v.O. Quine: *Vybrané články k ontologii a epistemologii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2006, s. 4-30. ISBN 80-7043-510-0.

QUINE, W. V. *Word and Object*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1960. ISBN 0-262-67001-1.

REGUS, Christine. *Interkulturelles Theater zu Beginn des 21. Jahrhunderts: Ästhetik – Politik – Postkolonialismus*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2008. ISBN 978-3-8376-1055-0.

SCHECHNER, Richard. *Performance theory*. Rev. and expanded ed. New York: Routledge, 1988. ISBN 04-159-0092-1.

SLOBIN, I. Dan. *Relating Narrative Events in Translation* [online]. In: RAVID D., Shylrdkrot H. B. *Perspectives on Language and Language Development: Essays in Honor of Ruth A. Berman*. Dordrecht: Kluwer, 2004. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Ruth_Berman/publication/238070072_NOT_FOR_PUBLIC_CIRCULATION_OR_MENTION_BEFORE_PUBLICATION_Relating_Narrative_Events_in_Translation1/links/5627bbdd08ae22b1702d946a.pdf

STEVENS, Catherine a Shirley MCKECHNIE. Thinking in action: thought made visible in contemporary dance. *Cognitive Processing* [online]. 2005, **6**(4), 243-252. DOI: 10.1007/s10339-005-0014-x. ISSN 1612-4782. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s10339-005-0014-x>

SWOYER, Chris. The Linguistic Relativity Hypothesis. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 2003. Dostupné z: <https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/spr2015/entries/relativism/supplement2.html>

THAGARD, Paul. Cognitive Science. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 1996, 2018 edition. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/cognitive-science/#TheNeu>

TITLEY, Gavan. After the end of multiculturalism: Public service media and integrationist imaginaries for the governance of difference. *Global Media and Communication* [online]. 2014, **10**(3), 247-260 [cit. 2019-03-11]. DOI: 10.1177/1742766514552351. ISSN 1742-7665. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1742766514552351>

TSE, Chi-Shing a ALTARRIBA, Jeanette. *Evidence Against Language Relativity in Chinese and English* [online]. Journal of Cognition and Culture. 2008, **8**, str. 335-357. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Jeanette_Altarriba/publication/233613663_Evidence_Against_Linguistic_Relativity_in_Chinese_and_English_A_Case_Study_of_Spatial_and_Temporal_Metaphors/links/578a96c408ae7a588eebc8fd.pdf

TURNER, Mark a Gilles FAUCONNIER. Conceptual Blending, Form and Meaning. *Recherches en communication* [online]. 2003, (19), 57-86. Dostupné z: <https://tecfa.unige.ch/tecfa/mal/tt/cofor-1/textes/Fauconnier-Turner03.pdf>

WILSON, A. Robert. Embodied Cognition. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Stanford: Stanford University, 2011, 2015 edition. Dostupné z: https://plato.stanford.edu/entries/embodied-cognition/?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com#PayForEmpRes

WINAWER, Jonathan, Nathan WITTHOFT, Michael C. FRANK, Lisa WU, Lera BORODITSKY a Alex R. WADE. *Russian Blues Reveal Effects of Language on Color Discrimination* [online]. In: Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA. 2007, 8.5.2007. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.0701644104>

ZÁRUBOVÁ, Monika. *Rituál hadra v Maroku: Léčivé praktiky gnawy a hamadši* [online]. Plzeň, 2017. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/28461/1/DP%20ZARUBOVA%20final.pdf>

Seznam použitých pramenů

AL-MOUSAWI, Nahrain. Bouchra Ouizguen: The Subversive Feminine. In: *IBRAAZ: CONTEMPORARY VISUAL CULTURE IN NORTH AFRICA AND THE MIDDLE EAST* [online]. Ibraaz Publishing, 2019, 24 September 2015. Dostupné z: https://www.ibraaz.org/essays/132#_ftn3

KAŠPAROVÁ, Barbora. O hledání v neurčitosti. *Taneční zóna* [online]. Praha: Divadelní ústav, 2018. Dostupné z: <http://www.taneznizona.cz/index.php/recenze/item/825-o-hledani-v-neurcitosti>.

OUIZGUEN, Bouchra a COMPAINE-O. Corbeaux: Creation 2014. *BOUCHRA OUIZGUEN* [online]. Paříž. Dostupné z: <https://www.bouchraouizguen.com/corbeaux>

RICHTEROVÁ, Tereza. 4+4 dny v pohybu 2019: Displacement/Přemístění a Corbeaux/Vrány – O pohybu i zastavení. *Copyright © Divá báze: Vaše divadelní databáze* [online]. Olomouc: Katedra divadelních a filmových studií. Dostupné z: <https://divabaze.cz/44-dny-v-pohybu-2019-displacement-premisteni-a-corbeaux-vrany-o-pohybu-i-zastaveni/>.

Anotace

Bakalářská práce se zaměřuje na transkulturní analýzu performance marocké umělkyně Bouchry Ouizguen. Zabývá se provázaností kulturního prostředí s vnímáním jedince, který v daném prostředí žije. Na základě lingvistických a neurokognitivních argumentů, se práce zaměří na nastavení kontextuálně vhodné metodologie k analýze divadelních projevů odlišných kultur.

Annotation

The bachelor's thesis focuses on transcultural analysis of performance made by moroccan artist Bouchra Ouizguen. The work focuses on connection between cultural background and perceiving possibilities of an individual from that background. Based on linguistic and neurocognitive arguments work establishes contextually accurate methodology for analysis of theatre, dance and performance from different cultures.